

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YETİŞKİNLERDE EMPATİYİ YORDAMADA
HAYVAN HAKLARI İLE İLGİLİ TUTUMLARIN
İNCELENMESİ**

**AYBÜKE DEMİR
17736017**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ŞERİFE GONCA ZEREN**

**İSTANBUL
2020**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YETİŞKİNLERDE EMPATİYİ YORDAMADA
HAYVAN HAKLARI İLE İLGİLİ TUTUMLARIN
İNCELENMESİ**

**AYBÜKE DEMİR
17736017**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ŞERİFE GONCA ZEREN**

**İSTANBUL
2020**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YETİŞKİNLERDE EMPATİYİ YORDAMADA
HAYVAN HAKLARI İLE İLGİLİ TUTUMLARIN
İNCELENMESİ

AYBÜKE DEMİR
17736017

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: .....
Tezin Savunulduğu Tarih: ..23..01..2020

Tez Oy Birliği ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı:	Doç. Dr. Şerife Gonca ZEREN	
Juri Üyeleri :	Prof. Dr. Ragıp ÖZYÜREK	
	Prof. Dr. Ali ERYILMAZ	

İSTANBUL
OCAK 2020

ÖZ

YETİŞKİNLERDE EMPATİYİ YORDAMADA HAYVAN HAKLARI İLE İLGİLİ TUTUMLARIN İNCELENMESİ

Aybüke DEMİR

Ocak, 2020

Bu araştırmada, yetişkin bireylerin hayvan haklarına ilişkin tutumlarının ve empati düzeylerinin cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sahibi olup olmama, şu anda ve geçmişte hayvan sahibi olup olmama, hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmama ve toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleyip izlememeye göre anlamlı fark gösterip göstermediği ve hayvan hakları ile ilgili tutumların empatiyi ne derecede yordadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, uygun örnekleme yöntemiyle seçilen, 18-72 yaş aralığında, 289 kadın ve 204 erkek 493 yetişkin birey oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama amacı ile Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği (Akoğlu, 2014), Temel Empati Ölçeği (Çapa- Aydın, Erdur-Baker ve Topcu, 2010) ve araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Bağımsız Gruplar İçin t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Çoklu Standart Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgulara göre cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sahibi olup olmama, şu anda ve geçmişte evcil hayvan sahibi olup olmama ve hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmama açısından bireylerin hayvan haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Ayrıca cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sahibi olup olmama açısından katılımcıların empati düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğu bulunmuştur. Bir diğer bulguya göre hayvan hakları ile ilgili tutumların empatiyi anlamlı şekilde yordamaktır.

Anahtar Kelimeler: Empati, hayvan hakları, hayvan haklarına yönelik tutum.

ABSTRACT

THE EXAMINATION OF ATTITUDES TOWARDS ANIMAL RIGHTS IN ADULTS IN PREDICTION OF EMPATHY

Aybüke DEMİR

January, 2020

This research aims to integrate the attitudes towards animal rights in relationship with gender, education level, marital status, having a child, having a pet at the moment or in the past, being a member in a non governmental organization about animal rights and watching videos of animals in public transport vehicles. This research also aims to find how the attitudes towards animal rights predict the level of empathy in adults. The sample of the research consists the total of 493 individuals -289 women and 204 men-between the age of 18-72 who were chosen with convenience sampling method. Attitudes Towards Animal Rights Scale (Akoğlu, 2014), Basic Empathy Scale (Çapa-Aydın, Erdur-Baker ve Topcu, 2010) and Personal Information Form developed by the researcher were used to collect data. Independent Sample t-Test, one-way ANOVA analysis and Multiple Linear Regression Analysis were used through the analyses. According to the results of the research gender, education level, marital status, having a child, having a pet in the moment and in the past and being a member in a non governmental organization about animal rights have significant differences with attitudes toward animal rights. Also, gender, education level, marital status and having a child have significant differences with the level of empathy. Another finding from this research is, the attitudes towards animal rights are predictive of empathy at a significant difference.

Keywords: Empathy, animal rights, attitudes towards animal rights.

ÖN SÖZ

Hayvanlarla kurduğumuz ilişkinin ve sahip olduğumuz empatinin hayatımızın her alanında kim olduğumuzu belirleyen ve etkileyen bir unsur olduğuna inandığım ve bilimsel temellerini incelemek istediğim için seçtiğim bu konunun alanımız adına faydalı olmasını diliyorum. Öncelikle öğretmenim ve tez danışmanım olduğu için her zaman minnettar olduğum; sabrı, anlayışı, şefkati, güler yüzü ve tüm canlılara gösterdiği merhameti ile bana rol model olan ve yol gösteren, beni birçok alanda geliştiren ve eğiten değerli hocam Doç. Dr. Şerife Gonca Zeren'e çok teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bizleri bilgileri, tecrübeleri ve emekleriyle zenginleştiren Prof. Dr. Mehmet Engin Deniz'e, Prof. Dr. Fulya Yüksel-Şahin'e, Doç. Dr. Nermin Çiftçi Arıdağ'a ve Prof. Dr. Ali Eryılmaz'a teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman hayattaki en büyük şansım olarak değerlendirdiğim, sonsuz sevgi ve emekleriyle sahip olduğum her iyi şeyin mimarı olan annem ve babam; hayat yolculuğunda elini tutup merhametli, zeki ve güçlü bir genç kadına dönüşmesini hayranlıkla izlediğim kız kardeşim, iyi ki varsınız. Ailemizin diğer iki üyesi, sahiplendiğim günden beri hayatımın en önemli parçalarından olan dört ayaklı dostlarım Duman ve Sarı'ya bana sevginin tür tanımadığını öğrettikleri ve her zaman kendimi daha iyi hissetmemi sağladıkları için ayrıca teşekkür ederim. Sayelerinde canlıların hayatına dokunmanın ve her canlıyla empati kurabilmenin önemini çok daha iyi anlayabildim.

Son olarak her zaman bana yol gösteren ve yanımda olan öğretmenim ve abim Selçuk Bütün'e; ömrüm boyunca beni destekleyen ve sevgisini veren teyzem Türkan'a; yıllardır bana yoldaş, sırdaş ve arkadaş olan değerli dostlarım Fadik ve Merve'ye; üniversite yıllarımın bana kazandırdığı sevgili arkadaşlarım Sena ve Aylin'e; tez arkadaşım Bilgesu Başkurt'a; yine üniversite yıllarım boyunca yanımda olmalarından çok mutlu olduğum YTÜ- Davutpaşa Kampüsü köpeklerine ve birlikte sadece sevmeyi değil, korumayı, beslemeyi, sahip çıkmayı ve "hak aramayı" öğrendiğimiz Yıldız Teknik Üniversitesi Hayvan Hakları Kulübüne teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2020

Aybüke Demir

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı.....	3
1.1.1. Araştırmanın Alt Problemleri.....	4
1.2. Araştırmanın Önemi.....	4
1.3. Araştırmanın Varsayımı (Sayıltı).....	7
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	7
1.5. Tanımlar.....	7
2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	9
2.1. Empati İle İlgili Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar.....	9
2.1.1. Empati.....	9
2.1.2. Empatinin Kuramsal Temelleri ve Gelişimi.....	11
2.1.3. Empati İle İlgili Araştırmalar.....	14
2.2. Hayvan Hakları İle İlgili Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar.....	17
2.2.1. Hayvanlara Yönelik Yaklaşımlar.....	17
2.2.2. Hayvan Haklarının Tanımı ve Kısa Tarihçesi.....	20
2.2.3. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlar İle İlgili Araştırmalar.....	24
2.3. Hayvan Hakları ve Empati İle İlgili Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar.....	28
3. YÖNTEM	32
3.1. Araştırma Modeli.....	32
3.2. Çalışma Grubu.....	32
3.3. Veri Toplama Araçları.....	33
3.3.1. Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği.....	34
3.3.2. Temel Empati Ölçeği (TEÖ).....	34
3.3.3. Kişisel Bilgi Formu.....	35
3.4. Verilerin Toplanması.....	35
3.5. Verilerin Analizi.....	36
4. BULGULAR	39
4.1. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	39
4.2. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Eğitim Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	40

4.3. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Medeni Duruma Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	41
4.4. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Çocuk Sahibi Olup Olmama Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	42
4.5. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Evcil Hayvan Sahibi Olup Olmama Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	43
4.6. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olup Olmama Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	43
4.7. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Hayvan Hakları İle İlgili Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Olup Olmama Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	44
4.8. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Toplu Taşıma Araçlarında Hayvanlarla İlgili Videolar İzleyip İzlememe Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	45
4.9. Hayvan Hakları ile İlgili Tutumların Empatiyi Yordamasına İlişkin Bulgular	46
5. TARTIŞMA VE YORUM	49
5.1. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Cinsiyete Göre Farklılaşmasına Tartışma ve Yorum	50
5.2. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Eğitim Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum	50
5.3. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Medeni Duruma Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum	51
5.4. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Çocuk Sahibi Olup Olmama Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum	52
5.5. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Evcil Hayvan Sahibi Olup Olmama Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum	52
5.6. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olup Olmama Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum	53
5.7. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Hayvan Hakları İle İlgili Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Olup Olmama Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum	54
5.8. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Toplu Taşıma Araçlarında Hayvanlarla İlgili Videolar İzleyip İzlememe Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum	54
5.9. Hayvan Hakları ile İlgili Tutumların Empatiyi Yordamasına İlişkin Tartışma ve Yorum	55
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	56
6.1. Sonuçlar	56
6.2. Öneriler	56
6.2.1. Araştırmanın Sonuçları ile İlgili Öneriler	57
6.2.2. Yeni Yapılacak Çalışmalara Yönelik Öneriler	57
7. KAYNAKÇA	59
EKLER	68
ÖZ GEÇMİŞ	75

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Çalışma Grubuna Ait Özellikler.....	34
Tablo 2: Cinsiyete Göre Empati Düzeyine Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	40
Tablo 3: Cinsiyete Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	40
Tablo 4: Eğitim Düzeyine Göre Empatiye Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	41
Tablo 5: Eğitim Düzeyine Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	42
Tablo 6: Medeni Duruma Göre Empati Düzeyine Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	42
Tablo 7: Medeni Duruma Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	43
Tablo 8: Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Empati Düzeyine Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	43
Tablo 9: Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	44
Tablo 10: Evcil Hayvan Sahibi Olma Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	44
Tablo 11: Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olma Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	45
Tablo 12: Hayvan Hakları İle İlgili Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Olma Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları.....	46
Tablo 13: Hayvanlarla İlgili Videolar İzleme Durumuna Göre Bireylerin Hayvan Haklarına Yönelik Tutum Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler.....	46
Tablo 14: Hayvanlarla İlgili Videolar İzleme Durumuna Göre Bireylerin Hayvan Haklarına Yönelik Tutum Puanlarına Ait Varyans Analizi Sonuçları.....	47
Tablo 15: Hayvanlarla İlgili Videolar İzleme Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin Dunnett's C Testi Sonuçları.....	47
Tablo 16: Hayvan Hakları ile İlgili Tutumlar ve Empati Arasındaki Korelasyona İlişkin Bulgular.....	48
Tablo 17: Empati Düzeyinin Yordanmasına İlişkin Standart Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları.....	49

KISALTMALAR

APA	:Amerikan Psychological Association (Amerikan Psikoloji Birliği)
KBF	:Kişisel Bilgi Formu
UDAW	:Universal Declaration of Animal Welfare (Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi)
STK	:Sivil Toplum Kuruluşu
TEÖ	:Temel Empati Ölçeği

1. GİRİŞ

Bilinen tarihin başlangıcından beri, insanlar ve hayvanlar sürekli bir etkileşim halinde olmuştur. İnsanlar ile hayvanların ilişkisi, insanların hayvanlardan giyim ve yiyecek için faydalanması ve hayvanları bilimsel deneylerde kullanmasından; evcil hayvan olarak sahiplenmesine kadar çeşitli biçimlerde gerçekleşmiştir. Farklı kültür ve dönemlerde hayvanlar, bazen üstün mitolojik özelliklere sahip tanrılar olarak saygı görmüş; bazen de tarım, ulaşım ya da yük taşımada yardımcıları olarak nitelendirilmişlerdir. Hayvanlar, modern toplumlarda birçok alanda oldukça önemli bir kültürel ve sosyal rol oynamaktadır (Taylor, Signal, 2005). Bunlardan biri ruh sağlığı alanıdır. Hayvan destekli tedaviler, ruh sağlığı alanında bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hallerinin korunması ve geliştirilmesinde kullanılmakta; psikiyatrik hastalıkların tedavilerinde ve terapi esnasında yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde önemli bir destek olarak değerlendirilmektedir (Cevizci, Eringöz, Baltaş, 2009). Örneğin rehabilitasyonda, hayvan beslemenin ya da hayvanlarla birlikte olmanın hastaların mental, sosyal ve fiziksel sağlığının iyileştirilmesinde etkili olduğu belirtilmektedir (İncazlı, Özer, Yıldırım, 2016). Hayvan destekli uygulamalar, sağlık alanı dışında da, bireylerin iyilik halini geliştirmek amacıyla kullanılabilir. Örneğin kişinin sosyal ağlarının azaldığı ve çevresinde birçok kayıp yaşadığı yaşlılık döneminde evcil hayvan sahibi olması, sosyal destek ve daha fazla fiziksel hareket imkanı sağlayarak bireylere faydalı olmaktadır (Pamuk, 2015).

Zaman içinde hayvanların iyilik haline verilen önem artmış ve hayvan hakları çalışmaları, 21. yüzyılın en büyük hak arayışlarından biri haline dönerek tüm dünyada önem kazanmıştır. Hayvan haklarına verilen önem sadece hayvanlar için değil, barışçıl ve sağlıklı bir dünyada her canlının dengeli bir şekilde bir arada yaşayabilmesi açısından da değerli görülmektedir. Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesinde (Universal Declaration of Animal Welfare, UDAW), tüm canlıların doğal haklara sahip olduğu ve merkezi sinir sistemi olan her hayvanın bazı spesifik haklara sahip olduğu bildirilmiş; türlerin bir arada varlığını sürdürmesinin, insanların hayvanların yaşam haklarına saygı duyması ile gerçekleşeceği ve insanların hayvanlara duyduğu saygı ile insanların bir diğer insana duyduğu saygının birbirinden ayrılmaz olduğu

vurgulanmıştır (UDAW, 2013). İnsanların da hayvanlar aleminin bir parçası olması sonucu, biyolojik olarak var olan insan ve hayvan benzerlikleri kaçınılmazdır. Sadece insanların değil, hayvanların da kişilikleri, zihinsel yapıları, mutluluk, korku, çaresizlik gibi duyguları, psikolojik ya da fiziksel olarak acı hislerinin varlığı düşünüldüğünde; hayvanlara zarar vermek ya da hayvanları korumak ile insanlara zarar vermek ya da insanları korumak arasında keskin sınırlar olmayacağı görülecektir (Bekoff, 2010; Fox, Mickley, 1987).

İnsan-hayvan etkileşimi, insanlara psikolojik, psiko-sosyal ve duygusal yönden birçok fayda sağlamaktadır (Daly, Morton, 2009). Hayvanlarla güçlü bir bağ kuran birçok insanın sevgi, empati ve merhamet konusunda da yüksek potansiyelleri bulunmaktadır (Walsh, 2009). Hayvanlara merhametle yaklaşmak ve evcil hayvan sahibi olmak, bireylerin duygusal gelişimine ve empati düzeylerinin artmasına katkıda bulunabilmektedir (Daly, Morton, 2003). Dolayısıyla hayvanlar ile kurulan etkileşim sonucu sahip olunan tutumlar, psikoloji için önemli bir araştırma alanıdır.

Sosyal bilimciler, hayvanlara karşı tutumların temellerini araştırmaya yakın geçmişte başlamışlardır. Ancak bu alanda yapılan çalışmalar, zamanla gittikçe artmaktadır (Mathews, Herzog, 1997). Hayvan ve insan ilişkileri bağlamında ele alınan konulardan biri empatidir. İnsanlara ve hayvanlara yönelik davranışlarda empatinin rolü, oldukça önemli görülmektedir (Thompson, Gullone, 2008). Empati, bilişsel ve duygusal bileşenlerden oluşan çok boyutlu bir yapıdır ve kişinin hızlıca ve otomatik olarak başka birinin duygusal durumu ile bağlantı kurması olarak nitelendirilmektedir (De Waal, 2008; Eckardt Erlanger, Tsytsarev, 2012). Taylor ve Signal (2006) araştırmalarında insanlara yönelik empati ile hayvanlara yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Aynı araştırmada empati ölçeğinde yüksek puan alan öğrencilerin, hayvanlara yönelik tutum ölçeğinde de yüksek puanlar aldığı ve hayvan refahına ilişkin olumlu tutumlar sergiledikleri belirtilmiştir. Yine Signal ve Taylor (2007) yaptıkları başka bir çalışmada, insanlara yönelik empati ile hayvanlara yönelik tutumu iki örneklem üzerinden ele almıştır: Genel toplumdan insanlar ve hayvan haklarını koruma çalışanları. Sonuç olarak hayvan haklarını koruma alanında çalışan insanların hayvanlara yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu ve insanlara yönelik empatilerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Daly ve Morton (2006) da hayvanlara dair olumlu tutumlara sahip çocukların, olumsuz tutumlara sahip çocuklardan daha empatik olduğu sonucuna varmıştır.

Empati ve hayvanlara ilişkin tutumlara dair çalışmaların çoğu çocuklara odaklansa da, yetişkinlerde de hayvanlarla ilişki ve hayvanlara karşı tutum bağlamında empati incelenmiştir (Daly, Morton, 2009). Paul ve Serpell (1993) çocukluklarında evcil hayvan ile yaşamış yetişkinlerin, çocukluklarında evcil hayvanla yaşamamış yetişkinlere göre hayvanlara ve insanlara karşı daha olumlu tutumlara sahip olduklarını ve çocuklukta evcil hayvan sahibi olan bireylerin etik nedenlerle vejetaryen olma oranlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu çalışmada geçmişte evcil hayvan sahibi olma ile empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka bir çalışmada Paul (2000) hayvanlarla ve insanlarla kurulan empatinin bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İnsanların kendi türleri ya da hayvanlarla etkileşimlerinde karşısındaki canlının duygularını, düşüncelerini, acılarını, korkularını, mutluluklarını anlayabilmesi; o canlıları daha iyi anlamasına ve haklarına saygı göstermesine yol açacaktır. Toplumda empati düzeyi yüksek bireylerin artması ise hem insanlar arasında hem de insanlar ile hayvanlar arasında daha iyi ilişkilerin kurulmasını sağlayacaktır. Bu araştırmada yetişkin bireylerin hayvan haklarına yönelik tutumları ve empati düzeyleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırmada, yetişkin bireylerin hayvan haklarına yönelik tutumları ve empati düzeyleri; cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sahibi olup olmama, şu anda ve geçmişte evcil hayvan sahibi olup olmama, hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna (STK) üye olup olmama ve toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleyip izlememe değişkenleri açısından incelenmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın iki temel amacı vardır:

1. Yetişkinlerin hayvan haklarına ilişkin tutumlarının ve empati düzeylerinin cinsiyete, eğitim düzeyine, medeni duruma, çocuk sahibi olup olmamaya, şu anda ve geçmişte evcil hayvan sahibi olup olmamaya, hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmamaya ve toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleyip izlememeye göre farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılması;

2. Yetişkinlerin hayvan haklarına ilişkin tutumlarının, geçmişte ya da şu anda evcil hayvan sahibi olup olmamalarının, hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum

kuruluşuna üye olup olmamalarının ve toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleyip izlememelerinin, empati düzeylerini ne derecede yordadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1.1. Araştırmanın Alt Problemleri

Yukarıdaki amaçlara bağlı olarak araştırmada aşağıdaki alt problemlere yanıtlar aranmıştır:

1. Yetişkinlerin empati düzeyleri ve hayvan haklarına ilişkin tutumları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
2. Yetişkinlerin empati düzeyleri ve hayvan haklarına ilişkin tutumları eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
3. Yetişkinlerin empati düzeyleri ve hayvan haklarına ilişkin tutumları medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
4. Yetişkinlerin empati düzeyleri ve hayvan haklarına ilişkin tutumları çocuk sahibi olup olmamaya göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
5. Yetişkinlerin hayvan haklarına ilişkin tutumları şu anda evcil hayvan sahibi olup olmamaya göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
6. Yetişkinlerin hayvan haklarına ilişkin tutumları geçmişte evcil hayvan sahibi olup olmamaya göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
7. Yetişkinlerin hayvan haklarına ilişkin tutumları hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmamaya göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
8. Yetişkinlerin hayvan haklarına ilişkin tutumları toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleyip izlememeye göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
9. Yetişkinlerin hayvan haklarına ilişkin tutumları, geçmişte evcil hayvan sahibi olmaları ve toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videoları izleme durumları empati düzeylerini anlamlı bir biçimde yordamakta mıdır?

1.2. Araştırmanın Önemi

İnsanlar ile hayvanlar arasında birçok alanda bariz farklar olsa da; mantıksal düşünme, problem çözme yeteneği, karakteristik özellikler, psikolojik ve fiziksel acı

çekme kapasitesi ve mutluluk, üzüntü, korku gibi duyguların sadece insanlara ait olmadığı bir gerçektir (Bekoff, 2010). Dolayısıyla eğer insanlar ahlaki olarak, saygı ve değer görmeyi hak ediyorsa, hayvanlar da benzer biçimde değer görmeyi hak etmektedirler. Bu nedenle insanlar ve hayvanlar arasında var olan farkların etik açıdan hayvanlara farklı davranmayı gerektirmediği, insanların doğanın hakimi değil bir parçası olduğu ve tüm canlıların aynı dünyanın bir parçası olduğu görüşü dikkate değerdir (Bekoff, 2010; Rowlands, 2009; Tan, Çobanoğlu, 2013).

İnsanların hayvanlara karşı sahip olduğu olumlu duygu, düşünce ve davranışlar; diğer insanlara karşı tutumlarını da geliştirebilmektedir. Hayvanlara olumsuz davranışlarda bulunan bir çocuğun, ileride insanlara karşı da olumsuz davranışlarının olacağı; olumlu davranışları olan bir çocuğun ise yine bu davranışı diğer insanlara da göstereceği düşünülmektedir (Doğan, 2006). Bu bağlamda hayvanlarla kurulan empatinin, insanlarla kurulan empati için de genellenebilir hale dönüşebileceği öngörülmektedir (Ascione, 1992). Üst düzey empatiye sahip bir birey, başkalarına davranışlarının etki ve sonuçlarını hesaba katacak, eylemlerini başkalarını incitmeye yönelik değil; başkalarına yardım etmeye yönelik yapacaktır (McPhedran, 2009).

Bireyin empati düzeyinin artması, iletişim becerilerini de artıracak; sonuç olarak kişinin çevresi ile daha sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlayacaktır. Ersoy ve Köşger (2016) zekanın bilişsel gelişim için önemi ile empatinin kişilerarası iletişim için önemini eşdeğer olarak nitelendirmektedir. Kişilerarası ilişkilerde empatik anlayışa sahip kişiler, diğer insanlara karşı daha hoşgörülü bir yaklaşım sergilemekte; bu sayede de bireysel farklılıklar bir çatışma kaynağı olmaktan çıkarak zenginlik haline dönüşebilmektedir (Özbek, 2010). Empatik bir kişi, karşısındakileri daha iyi anlamakta, daha olumlu iletişim kurabilmektedir. Bu da kişiler arası çatışmaların azalmasını ve daha fazla işbirliğine dayalı çalışmanın yapılabilmesini beraberinde getirebilmektedir.

Sosyal beceriler ve olumlu sosyal davranışlar sağlıklı iletişim için oldukça önemlidir. Sosyal becerilerin gelişiminde ise empati oldukça büyük bir yer kaplamaktadır. Empati, birçok iletişim probleminin ortaya çıkmasında önleyici görevde olduğu gibi, var olan problemlerin de mümkün olan en az zararlı çözülmesini sağlamaktadır (Ersoy, Köşger, 2016). Bu bağlamda empati düzeyini geliştirmek, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin önemli amaçlarından biridir. Ayrıca karşı taraf için duyulan empati, özgeciliği harekete geçirmekte ve bireyin çevresine

yardım etmesini sağlamaktadır (Aranson, Wilson, Akert, 2010). Böylelikle kişilerin empati düzeyinin yüksek olması hem bireysel hem de toplumsal anlamda oldukça faydalı olacaktır.

İnsanların hayvanlarla olan ilişkileri, onların sosyal hayatlarını da etkileyebilmektedir. Hayvanlar, insanlara keyif ve huzur getirmeleri ile, duygusal yakınlıkları ve sadakatleri ile ve verdikleri güven ile insanların hayatlarını derinden etkilemektedirler. Hayvanlarla kurulan bağlar, çocuklara mutluluk ve güven; yetişkinlere de daha sağlıklı, mutlu ve hatta daha uzun yaşamlar sunabilmektedir (Walsh, 2009). Evinde bir hayvanla yaşayan ya da sokak hayvanları ile ilgilenen insanların, hayatlarının başka alanlarında aksi giden durumlar olsa da, hayvanlarla olan ilişkileri kendilerini işe yarar ve “iyi” hissetmelerini sağlayabilmektedir. Hayvanlarla büyüyen çocukların, sosyal ilişkilerinde, diğerlerine göre daha toleranslı ve kontrollü davrandıkları gözlenebilmektedir. Konuşamayan bir canlı ile iletişim kurmak, bireyler için sözel olmayan ipuçlarını anlamayı da kolaylaştırabilmektedir.

Empati de, canlıları birbirlerine yakınlaştırma ve iletişimi kolaylaştırma konusunda önemli bir rol oynamaktadır (Çalışkan, Aydın, Aslander, 2014). Hayvanlara ilişkin tutumların potansiyel önemi düşünüldüğünde ve ayrıca insanlarda empati geliştirme konusunda yapılan eğitim planları ve stratejiler için, hayvanlara yönelik tutumlar ve empati arasında doğrudan bağlantıyı ele alan bir araştırma yapmak önemli görülmektedir. Hayvanlara yönelik tutumların empati üzerindeki etkisi aileler, öğretmenler ve uzmanlar tarafından bilinirse, empatik ya da hayvansever bireylerin yetiştirilmesine verilen önem artabilir.

Gerek dünyada gerekse ülkemizde hayvan haklarına yönelik tutumları empati bağlamında ele alan araştırma sayısı oldukça azdır. Var olan çalışmalar genel olarak hayvan haklarına dair felsefi temeller ve hayvan hakları mücadelesinin hukuksal boyutlarını ele almaktadır. Araştırmada hayvan haklarına yönelik tutumlar gibi literatürde çok yer verilmeyen konuların bulunması, araştırmanın özgünlüğünü göstermektedir. Bu çalışmada ayrıca, şu anda ve geçmişte hayvan sahibi olup olmama, hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmama ve toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleyip izlememe gibi, hayvan haklarına yönelik tutumlarla ilişkili olabilecek değişkenler de araştırmaya dahil edilmiştir. Hayvan haklarına yönelik tutumlar ile empati arasındaki ilişkiyi ele alan araştırma sayısının

oldukça az olması nedeniyle, bu araştırmanın alan yazında var olan boşluğu doldurma adına önemli katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Varsayımı (Sayıltı)

Bu araştırmada aşağıdaki varsayımdan hareket edilmektedir.

1. Araştırma kapsamına alınan kişiler, kendilerine verilen ölçekleri ve bilgi formunu gerçek durumlarını yansıtacak şekilde doldurmuşlardır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıklarına aşağıda yer verilmiştir.

1. Araştırma bulguları, veri toplama araçlarında yer alan soruların kapsadığı niteliklerle sınırlıdır.

2. Bu araştırma uygun örneklem biçimiyle, internet üzerinden ulaşılan 493 yetişkin bireyden toplanmış verilerle sınırlıdır.

3. Bu araştırmaya katılan kişilerin, yaşadıkları yerlerdeki toplu taşıma araçlarında hayvan videolarının gösterildiği varsayılmıştır. Veri toplama aracında bu anlamda bir soru yer almaktadır. Dolayısıyla bu durum bir sınırlılık olarak düşünülebilir.

1.5. Tanımlar

Araştırmada yer alan temel kavramlara ilişkin tanımlar aşağıda belirtilmiştir.

Empati: Kişinin karşısındakinin içinde bulunduğu durumu onun bakış açısıyla görmesi, duygu ve düşüncelerini anlaması sonucu dolaylı olarak verilen duygusal karşılıktır (Paul, 2000)

Hayvan Haklarına Yönelik Tutum: Hayvanların, insanlarla olan ilişkilerinden bağımsız olarak değerli varlıklar olarak görülmeleri doğrultusunda; onların zarar görmeden, çeşitli amaçlarla kullanılmadan ve öldürülmeden yaşamlarını sürdürebilme özgürlüklerine ilişkin duygu, düşünce ve davranışlardır (Bekoff, 2010).

Hayvan Refahı: Özellikle insanların sorumluluğunda olan tüm hayvanların yeterli beslenmesi, gerekli medikal yardımı alması, gereksiz yere acı çekmemesi ve asla fiziksel ya da ruhsal bir suiistimale uğramaması gibi insancıl bir yaklaşım ile oluşan iyilik halidir (Baxter ve diğ., 2008).

Tutum: Bireyin bir psikolojik objeye dair sahip olduğu düşünce, duygu ve davranışlarını oluşturan ve kendisine atfedilen eğilimlerdir (Uysal, 2016).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde empati ve hayvan haklarına yönelik tutumlar ile ilgili tanımlar, açıklamalar, kuramsal bilgiler ve alanyazında yer alan ilgili araştırmalar yer almaktadır.

2.1. Empati ile İlgili Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Bu başlık altında empati, empatinin kuramsal temelleri ve gelişimi ile empati konusunda yapılan araştırmalar ele alınmıştır.

2.1.1. Empati

İnsanlar, sosyal yaşamlarını devam ettirmek için diğer insanlarla birlikte yaşamak ve iletişimde bulunmak zorundadır. Etkili iletişim için ise, bazı iletişim becerilerine sahip olmak gerekmektedir. Bu beceriler arasında empati kurabilme becerisi oldukça önemli bir yere sahiptir.

Alman filozof ve psikolog Theodor Lipps (1851-1914), psikoloji alanında empati terimini bir insanın karşısındaki bir nesneye kendisini yansıtması, kendisini o nesnenin içinde hissetmesi ve nesneyi kendi içinde özümsemesi şeklinde “einfühlung” olarak tanımlayan ilk kişi olmuştur (Çalışkan ve diğ., 2014; Dökmen, 2013; Montag, Gallinat, Heinz, 2008). Robert Vischer da, 1873 yılında einfühlung’u “kendini birinin yerine koymak” olarak tanımlamıştır (Jahoda, 2005). Lipps daha sonra eski Yunancada “güçlü bir etki ya da tutkuyu deneyimlemek” anlamına gelen “empathia” sözcüğünü önermiştir (De Waal, 2014, 108). Titchener (1902) ise, eski Yunancada duygusal yakınlık ya da tutku anlamına gelen “empathia” kelimesinden yararlanarak “einfühlung” kelimesini İngilizceye “empathy” şeklinde çevirmiştir (Çalışkan ve diğ., 2014; Hacker, 2018). Türk Dil Kurumunun (2019) Türkçeye “duygudaşlık” olarak çevirdiği empati, kişinin kendisini duygu ve düşüncede bir başkasının yerine koyabilme olarak tanımlanmıştır.

Günümüzde kabul görmüş empati kavramı, hümanistik psikolojinin kurucularından Carl Rogers'ın çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Rogers, birey merkezli yaklaşım ile danışanlarla saygı, koşulsuz kabul ve empatik anlayış çerçevesinde iyi bir ilişki kurulması gerektiği; bu sayede bireylerin kendi sorunlarını anlayarak bu sorunları çözme konusunda güçleneceklerini savunmuştur (Corey, 2015). Rogers'ın tanımıyla empati bireyin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlamak, hissetmek ve bu durumu ona iletme (1983'ten aktaran Dökmen, 2013). Rogers, başarılı psikolojik danışmanlık için danışanın dünyasına empatik anlayışla yaklaşmanın temel ilke olduğunu belirtmiştir. Empatik anlayış, psikolojik danışmanın danışanın duygularının farkına varması ve yaşadıklarını anlamlandırmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca danışanın kendi yaşantılarına ilgi göstermesi ve değer vermesini, geçiş deneyimlerini yeni perspektiflerde değerlendirmesini, karar vermeyi ve bu kararları eyleme geçirmesini sağlamaktadır (Corey, 2015).

Dökmen (2013), empatiyi kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak olaylara o kişinin bakış açısıyla bakması, duygu ve düşüncelerini anlaması, hissetmesi ve karşısındakine iletmesi süreci olarak tanımlamaktadır. Empati, kişinin hızlıca ve otomatik olarak diğerlerinin duygusal durumları ile bağ kurmasını sağlamaktadır. Kurulan bu bağ ise, sosyal etkileşimler, koordineli aktiviteler ve aynı amaca yönelik yapılan işbirliğinin temelini oluşturmaktadır (De Waal, 2008).

Decety ve Jackson'a (2004) göre empati başka birinin hissettiğini hissetmek, başka birinin hissettiğini anlamak ve birinin hislerine karşı uygun tepkiyi göstermeyi hedeflemek şeklinde en az üç süreci içermektedir. Dökmen'e (2013) göre de empatiyi oluşturan üç öge bulunmaktadır:

- a. İlk öge, empatiyi kuracak kişidir. Bu kişi, kendisini karşısındakinin yerine koyarak, onun bakış açısıyla olaylara bakmalıdır.
- b. İkinci öge, kişinin karşısındakinin duygu ve düşüncelerini anlamasıdır. Bu aşamada kişi, adeta karşısındaki kişinin rolüne girer; onun bilişsel ve duygusal durumunu anlamlandırır.
- c. Son olarak, empati kuran kişi süreç içinde edindiği anlayışı, karşısındaki kişiye iletmelidir. Aksi takdirde gerçek bir empatik anlayıştan söz etmek mümkün olmayacaktır.

Empati tanımı, zaman içinde değişim göstermiş ve bu terimin kapsamı genişlemiştir. Günümüzde kabul edilen anlamıyla empatiyi bilişsel ve duygusal empati olarak iki temel boyutta ele almak mümkündür. Bilişsel empati öznenin duygu durumuna sebep olan unsuru, anlama ve bağlamsal değer biçme ve anlamlandırmaktır (De Waal, 2008). Ancak empati, birinin duygusal durumunu tanımak ve anlamaktan ibaret olmayıp, bu duygu durumunu etkin olarak deneyimlemeyi de içermektedir. Bu da empatinin duygusal boyutunu oluşturmaktadır (Decety ve Jackson, 2004; Mehrabian ve Epstein, 1972). Lipps'e göre başkalarının yaşadıklarını kendi deneyimlerimiz gibi hissetmemize sebep olan bu deneyim, çağırışım yapma ya da akıl yürütme gibi yeteneklerden ayrı olarak bir başkasının benliğine direkt olarak erişim sunmaktadır (De Waal, 2014, 108).

2.1.2. Empatinin Kuramsal Temelleri ve Gelişimi

Merkezi sinir sistemi bir karşılık üretebilmek adına yüz ifadeleri, beden dili ve sesteki mesajları algılamakta; bu sayede de insanların fiziksel ve sosyal çevrelerini anlamlandırılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle empatinin temelinde, sinir sisteminin milyonlarca yıllık evrimsel gelişiminin etkisi oldukça büyüktür (Preston, De Wall, 2002). Evrimsel psikolojiye göre, diğerlerinden gelen duygusal sinyalleri anlamak, tehlikelerden korunmak ve çevreye adapte olmak adına çok önemli bir değer taşımaktadır (Decety, Jackson, 2004). Evrim teorisi öncülerinden Darwin ve Kropotkin, insan ya da hayvanların dayanışma davranışı gösterenlerinin daha az dayanışma gösterenlere göre daha üstün olacaklarını savunmaktadırlar (De Waal, 2014, 57). Bu teori, memeli hayvanların yavrularının ihtiyaçlarını karşılama ve yavrularını koruma konusunda duydukları ilginin yavrularını yaşatarak genlerinin çoğalmasını sağlama doğrultusunda empatinin temelini attığı düşünülmektedir (De Waal, 2014, 110).

Empati kapasitesi var olduktan sonra, evrimsel temelinin bağlamından çıkarak daha geniş sosyal rollerde etkili olmaya başlamıştır (De Waal, 2008). İnsanlar, evrimleşmiş eğilimlerini istedikleri yönde ve amaçta kullanabilmektedirler. De Waal'e (2014, 71) göre, empati kişinin insanların kendi çıkarlarına hizmet etmek için evrimleşmiş olsa dahi, bu durum yardım davranışlarının sadece bencil gerekçelerle gösterildiğine kanıt değildir. Çünkü bir davranışın evrimleşme amacının, sonrasında o davranışı gösterecek kişi tarafından dikkate alınması şart değildir.

Nöropsikologlar, insan beyninin sürekli olarak kendileri ve başkaları ile ilgili bilgi edinme çabası içinde olduğunu ve bu çabanın da empatinin temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Duyguları tanımlamak ve diğerlerinin düşüncelerini anlamlandırma çabası, empatinin yapı taşıdır (Yavaşlar, 2016). Nöropsikolojik araştırmalar, temporal lobtaki nöronların bazı yüz ifadelerine karşı tepkiler verdiğini göstermiştir (Brothers, 1989). Parma Üniversitesi'nde 1992 yılında bir grup İtalyan bilim insanı, maymunlarda özel beyin hücreleri bulunduğunu açıklamışlar ve kullandıkları beyne bağlanan elektrotlar aracılığı ile bu hücrelerin maymunların sadece kendileri bir nesneye ulaştığında değil, aynı durumu başkalarında gördüklerinde de aktif hale geldiğini belirtmişlerdir (De Waal, 2014, 128). Benzer çalışmalarda ulaşılan başka bir sonuç da, insanların bir diğer kişinin deneyimlediği ağrıyı gördüğünde, kendileri ağrı çektikleri zaman etkin hale gelen nöral ağların bir kısmının aktif olmasıdır (Ersoy, Köşger, 2016). Bu nöronlar sayesinde birinin belirli bir duygusal durumunu hayal etmek ya da gözlemlemek, kişinin kendi beyninde de benzer somatik ya da otonomik tepkilere yol açmaktadır. Ayna nöron ismi verilen bu nöronlar, beyin parietal-frontal bölümünde yer almakta ve bu otomatik tepkilerin verilmesini sağlamaktadır (Preston, De Wall, 2002). Tiksinti, üzüntü ve neşe gibi güçlü duygular barındıran fotoğraflara bakıldığında benzer yüz kaslarının otomatik olarak çalışması ya da ebeveynlerinin bebeklerinin ağlamasına verdiği tepkiler ayna nöronlar ile ilişkilidir (Başrer, Kırılıoğlu, Kırılıoğlu, 2019). Bu nöronlar aracılığı ile bireyin diğer bireyler ile olan sınırları ortadan kalkarak, beyin kişinin empati yeteneğine etkisi hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır (De Waal, 2014, 129).

Ayna nöronlar empatinin gelişimi için kritik önemde olmakla birlikte, empatik davranışların tek sebebi değildir. Empatik davranışlar, bireyin başkalarının deneyimlerine verdiği nöral tepkiler olmaktan ziyade, başkalarının deneyimleri ile kendi deneyimlerini bağdaştırması sonucu ortaya çıkmaktadır (Gallese, 2013). Farklı disiplinlerden çalışmalar, empatinin iletişim ve sosyal mesajların bilişsel olarak işlenmesi sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu görüşe göre insanlar doğuştan itibaren, çevrelerindeki diğer insanların duygularını bilişsel olarak algılamakta ve duygusal tepkiler oluşturmaktadır (Ay, Kılıç, 2019). Bu da insan türünün evrimsel geçmişi ve bireysel yaşam hikayesinin birleşmesi sonucu oluşmaktadır (Brothers, 1989).

İnsanlar, özellikle yaşamının ilk yıllarında kendileri ve diğer insanlar hakkında öznel ve nesnel birçok özelliği keşfetme ve anlama çabasıdadırlar (Decety, Jackson,

2004). Bu çaba, bebeklikten itibaren duygusal ve bilişsel empatinin gelişmesini sağlamaktadır. Araştırmalar, beynin bazı işlevlerinin gelişmesine paralel olarak duygusal empatinin bilişsel empatiden daha erken yaşlarda geliştiğini göstermektedir (Yavaşlar, 2016). Bebeklerin, çevrelerinde başka bir bebek ağladığında ağlamaya başlamaları, “motor mimikleme” olarak adlandırılmakta ve bazı kuramcılar tarafından empatinin ilk belirtilerinden olarak görülmektedir. Bu durum, bebeklerin çevrelerinde başkalarının sıkıntılarından rahatsız olduklarının göstergesi olarak kabul edilmektedir (Goleman, 1998, 128-129). Empatik gelişim için en önemli unsur, çocuğun “ben ve ötekiler” ayrımı yapmasıdır. Bu noktadan sonra çocuk, kendisi dışındaki bireylerin de duygu ve düşüncelerini fark edebilmektedir (Efeoğlu, 2019). Orta ve geç çocukluk döneminde perspektif kazanma yeteneği gelişmektedir. Perspektif kazanma, diğerlerinin bakış açılarını, duygu ve düşüncelerini kavrama becerisidir (Santrock, 2011, 314). Bu aşamada çocuklar, karşısındaki kişilerin var olan anlık durumunun ötesindeki problemleri anlamaya, sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ya da dışlanmış kişiler ile de empati kurarak bir şeyler hissetmeye başlayabilmektedirler (Goleman, 1998, 137). Ergenlik döneminde ise soyut düşünme becerilerinin kazanılması ile empati, tam potansiyeline ulaşabilmektedir (Santrock, 2011). Bu dönemde empati, ahlaki gelişimin önemli bir belirleyicisidir. Amerikalı psikolog Martin Hoffman’a göre acı çeken ya da tehlikede olan kişilerle empati kurmak, onların problemlerini paylaşmaya ve onlara yardım etmeye yol açan bir durum olduğu için ahlaki davranışlarının kökeninde empati bulunmaktadır (Goleman, 1998, 137).

Empati, insanların kendilerini anlaşılabilir ve değerli hissetmelerini sağlamaktadır (Elikesik, 2013). Ayrıca, empati kuran kişi kendini başkalarının yerine koyarak onları daha iyi anlamakta, bu da olumlu sosyal davranışlarını artırmaktadır (Akgün, 2019; Elikesik, 2013). Empati, bireyin pek kontrolünde olmayan, otomatik bir davranış biçimidir ve insanlar onu bastırma ya da sergilememeyi seçse dahi tamamen ortadan kaldıramamaktadır (De Waal, 2014, 73). Ancak empatik davranışların ve becerilerin geliştirilmesi mümkündür. Çünkü empatik eğilim başlangıçta evrensel olsa dahi, empati kalitesi ve derecesi bireysel ve kültürel değişkenlerden etkilenmektedir. Aynı kültürel yapının paylaşıldığı kişilerle empati kurmak, farklı kültürlerden kişilerle empati kurmaya göre daha kolaydır (Başer, Kırılıoğlu, Kırılıoğlu, 2019). Bu nedenle empati kurma becerisi, fiziksel gelişimden ziyade sosyal çevreye göre gelişme potansiyeli olan bir beceri türü olarak kabul edilmektedir (Kabapınar, 2004).

Çocuklara karşı destekleyici ve olumlu rol modeller olan ebeveynler ve öğretmenlerin çocuklarda empatik becerilerin gelişmesine katkı sağladığı bilinmektedir (Ersoy, Köşger, 2016). Empati becerisinin gelişimi için, kişinin kendi duygularının farkına varması ve duygularını tanımlayabilmesi gerekmektedir. Ailelerin çocuklarının duygularını ifade etmesini teşvik etmeleri de bu noktada oldukça önemli görülmektedir (Yüksel, 2009).

Okullarda ise öğretmenlerin öğrencilerin kendilerine ve çevrelerine dair farkındalıklarını arttırarak, etkili dinleme becerileri öğretilerek, bireysel farklılıklara saygı duymaları sağlamaları ile empati gelişimlerine katkı sağlanabilmektedir (Elikesik, 2013). Empatik bir sınıf ortamında öğrenciler kendilerini daha güvende hissedecekleri için gelişime açık, sosyal ve yapıcı olacaktırlar (Pala, 2008). Ayrıca çocukların oynadıkları oyunlar, sosyalleşmelerini ve duygularını ifade etmelerini sağlamakta; oyunlarda girdikleri roller sayesinde empati becerileri gelişebilmektedir (Çankaya, Ergin, 2015). Dolayısıyla özellikle çocukluk döneminde empati geliştirme konusunda gerek ders kapsamında gerekse çocuğun sosyal alanlarında empatiyi geliştirebilecek çalışmalar ve etkinlikler yapılması oldukça önemlidir.

2.1.3. Empati ile İlgili Araştırmalar

Empati ile ilgili olarak alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde, bunlar, çocuklar, ergenler, genceler ve yetişkinlerle yürütülen araştırmalar olarak ele alınabilir. Aşağıda bu bağlamda gruplanmış olarak ilgili araştırmalar sunulmuştur.

Yüksel (2009), bir ilköğretim okulunda 208 öğrenci üzerinde empati, aile işlevleri ve benlik kavramları arasındaki ilişkiyi incelemek için bir araştırma gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgulara göre kızların empati düzeyleri erkeklerden yüksektir. Ayrıca, empati ile benlik kavramı ve aile işlevleri arasında olumlu yönde bir ilişki bulunmuştur. Çocuklarla yapılan bir diğer araştırmada 629 dördüncü sınıf öğrencisinin oynadıkları oyun, empati ve saldırganlık düzeyleri incelenmiştir (Çankaya, Ergin, 2015). Araştırmanın bulgularına göre, empati ve saldırganlık arasında negatif yönde, öğrencilerin evde ve açık havada oynadıkları oyunlar ile empati arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Bilgisayar oyunları ile empati arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Henry, Sager ve Plunkett (1996), ergenlerde empati üzerine yaptıkları bir araştırmada 149 ergen ile çalışmış; aile desteğinin empatiyi arttıran bir faktör olduğu

sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kızların erkeklerden daha empatik olduğu ve yaşın da bilişsel empatinin perspektif alma unsuru ile pozitif ilişkili olduğu belirtilmiştir. Ergenler ile yapılan bir başka çalışmada Ulus ve Sezgin (2019) tarafından empati ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre kızlar, ergenliğin son döneminde olanlar, babaları en az lise eğitim durumuna sahip olanlar diğer gruplara kıyasla daha empatik bulunmuştur. Empati ile saldırganlık arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Pala (2008), üniversite öğrencilerinin empati düzeyleri ve bu düzeylerin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşma durumunu incelemek amacıyla 464 öğrenci ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Öğrencilerin empati kurma düzeylerinin aritmetik ortalaması 5 üzerinden 3.5 bulunmuştur. Ayrıca ekonomik durumu daha iyi olan bireylerin olmayanlara göre; Sosyal Bilgiler programı öğrencilerinin diğer programlardaki öğrencilere göre daha yüksek empati puanlarına sahip oldukları ve kitap okuma sıklığı arttıkça empati puanlarının da arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Empatik eğilimin yordayıcılarının araştırıldığı bir çalışmada Karaman, Tatlı, Yavuzekinci (2017), 308 üniversite öğrencisinden oluşan bir örnekleme çalışmış; öğrencilerin iletişim dersi almalarının empatik davranış eğilimlerinin iletişim dersi almayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kadınların, herhangi bir kuruluştaki gönüllü üye olanların, kardeş sayısı daha fazla olanların ve anne-baba eğitim seviyesi daha yüksek olanların empatik eğilim puanlarının diğer gruplara kıyasla daha yüksek olduğu bulguları edinilmiştir.

Kaya ve Orçan'ın (2019), bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 351 öğrenci üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmadan elde edilen bulgulara göre empatinin yaşam doyumu ve affetme değişkenleri ile anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkisi bulunmaktadır. Yüksek empati becerisine sahip kişilerin yaşam doyumlarının daha fazla olmasının, kişilerarası ilişkilerini geliştirebileceği düşünülmektedir. Ayrıca kişinin karşısındaki "suçlu" kişinin davranışlarını onun bakış açısıyla anlaması ve hissetmesi ile affetmesinin de kolaylaştığı düşünülmektedir. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada Akgül ve Yavuzer (2019), kişilerarası duyarlılık eğitiminin empati ve iletişim becerilerine etkisini ele almıştır. Deneysel desen kullanılan bu çalışmada, 48 öğrenciden 24'ü deney 24'ü kontrol grubunu oluşturmuştur. Araştırmacı, deney grubuna kişilerarası duyarlılık eğitimi vermiş; ilgili ölçekler ön-test ve son-test olarak uygulanmıştır. Deney grubuna verilen eğitim, empati ve iletişim becerileri puanlarını

olumlu yönde etkilemiştir. Bu sonuç da, empati becerilerinin artırılabilceğini destekler niteliktedir.

Akbulut ve Sağlam (2010), yaptıkları bir araştırmada Düzce ilinde görev yapan 307 sınıf öğretmeni örneklemini ile empatik eğilimleri, birtakım değişkenler açısından incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, kadınların empatik eğilimlerinin erkeklerden yüksek olduğu ve medeni durum, kıdem ve yerleşim yerinin empatik eğilim ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı bulunmuştur. Benzer bir araştırmada Çelik ve Çağdaş (2010), Konya ilinde görev yapan 382 okul öncesi eğitim öğretmeni ile empatik eğilimler ve demografik değişkenlerin ilişkisi incelenmiştir. Mesleklerini daha çok severek yapan öğretmenlerin empatik eğilimlerinin de daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kıdem, yaş, eğitim durumu, medeni durum ve çocuk sahibi olma değişkenleri ile empatik eğilim arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Saygılı, Kırıkaş ve Gülsoy (2015), çalışma grubu 112 öğretmen olan bir araştırmada, öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerini incelemiştir. Sonuç olarak kadınların erkeklerden, evlilerin bekârlardan ve yüksek lisans mezunlarının lisans mezunlarından daha yüksek empatik eğilim puanlarına sahip oldukları; ancak bu puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. Öğretmenler ile yapılan bir diğer araştırmada empati ile birtakım demografik değişkenlerin ilişkisini inceleyen Bulut ve Düşmez (2014); cinsiyet, mezun olunan fakülte ve eğitim düzeyi ile empati arasında anlamlı bir fark bulamazken; evlilerin bekârlara göre daha empatik olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Teke, Cengiz ve Demir (2010), 625 hekim ile yüz yüze görüşme yöntemi ile yaptıkları araştırmada, kadınların erkeklere, gençlerin daha yaşlılara, dahiliye doktorlarının cerrahlara, çalışma süresi daha az olanların daha uzun olanlara göre daha empatik oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Sağlık alanında yapılan bir diğer araştırmada Taleghani, Ashouri ve Saburi (2017), İran'da onkoloji bölümünde çalışan 67 hemşire ile empati, tükenmişlik ve demografik değişkenler konusunda bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre empati ile tükenmişlik arasında bir ilişki bulunmuştur ve bu ilişki, empatinin tükenmişliği önlemesiyle yorumlanmıştır. Ayrıca işlerinde daha uzun süredir çalışan ve ailesinde kanser geçmişi olan hemşirelerin daha empatik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaş, eğitim düzeyi ve medeni durum değişkenleri ile empati arasında ise bir ilişkiye rastlanmamıştır. Tutarel-Kışlak ve Çabukça (2002), 75 evli kadın ve 75 evli erkek ile yaptığı araştırmada demografik değişkenler ile empatinin evlilik uyumunu yordamasını incelemiştir. Empati ve içinde

bulunan ilişkinin niteliği pozitif olarak ilişkili bulunmuş; empati ile cinsiyet arasında ise herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır. Bir diğer araştırmada Özcan (2016), 17-55 yaş aralığında 300 kişilik örneklem grubu ile empati ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemiş, dindarlık ve empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca empati ile birtakım demografik değişkenler arası ilişki incelenmiş; yaş, eğitim durumu, medeni durum ve sosyo-ekonomik durum değişkenleri ile empati arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış, kadınların erkeklere göre daha yüksek empatiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2. Hayvan Hakları ile İlgili Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Bu başlık altında hayvanlara yönelik yaklaşımlar, hayvan haklarının tanımı ve kısa tarihçesi ve hayvan hakları ile ilgili araştırmalar ele alınmıştır.

2.2.1. Hayvanlara Yönelik Yaklaşımlar

İnsanlar ve hayvanlar, var olduklarından beri dünyayı paylaşmakta ve birlikte var olmaları sonucu çok boyutlu birçok ilişki geliştirmişlerdir (Siddiq, Habib, 2016). Hayvanlar, dünyadaki tüm kültürler için mitolojide, efsanelerde, fabllarda, şarkılarda ve modern edebiyatta önemli roller oynamaktadır (Baxter ve diğ., 2008). Yontma taş devrine ait mağara resimlerinde, Mezopotamya'daki çivi yazılarında, Mısır hiyerogliflerinde ve Hitit kil tabletlerindeki yazılarda hayvanlar insan karakterlerini ifade etmek ve ahlaki değerlerini göstermek için sembolize edilerek kullanılmışlardır (Siddiq, Habib, 2016).

Hayvanların evcilleştirilmeye başlanması ile, hayvanlar hayatlarını insanlara daha yakın geçirmeye başlamış ve bunun sonucunda insanların hayvanların fiziksel ve duygusal yakınlığının temeli atılmıştır (Siddiq, Habib, 2016). Hayvanların evcilleştirilmesi ile başlayan bu duygusal yakınlık, modern zamanlarda evcil hayvanlar besleme ile zirveye ulaşmıştır. Gelişimsel açıdan ele alındığında, özellikle çocuklar ile hayvanların kurduğu ilişkinin çocuğun bilişsel ve sosyo-duygusal gelişimine katkı sağlayarak ergenlik dönemini de yoğun bir şekilde etkilediği bilinmektedir (Bratko, Vidović, Štetić, 1999). Bir evcil hayvana sahip olmanın kendini önemli hissetme, öz güven ve sosyal yetkinlikle anlamlı ve olumlu bir ilişkiye sahip olduğunu belirten araştırmalar mevcuttur (Bratko ve diğ., 1999). Evcil hayvanlar ile insanların ilişkisi ele alındığında, evcil hayvan sahipliği için en temel sebebin bir çeşit

yoldaşlık, arkadaşlık isteği olduğu görülmüştür. Kedi, köpek ve diğer evcil hayvanlarla ilişkiler yeni olmamakla birlikte, günümüzde şehirlerde daha çok görülmeye başlanmıştır (Siddiq, Habib, 2016).

İnsanlar kendi türleri içinde konuşarak ruhsal ve fiziksel durumlarını birbirlerine haber verebilmekte ve kendilerini karşındakilerin yerine koyarak birbirlerinin ruh halini algılayabilmektedirler. Ancak hayvanların ruhsal ve fiziksel durumlarını anlamak daha zor olabilmektedir (Savaş, Yurtman, Tölu, 2009). Bu da hayvanlara yönelik olumlu tutumların gelişmesine engel oluşturabilmektedir. Hayvanlara yönelik tutumlar farklı kültürel çerçevelerde çeşitlilik göstermekle birlikte; genel olarak iki temel yaklaşım bulunmaktadır: insanı merkeze alan yaklaşım ve canlıları merkeze alan yaklaşım (Kayaer, 2013; Savaş ve diğ., 2009).

İlahi dinler, insanı merkeze alan yaklaşımdadır. Tevrat, İncil ve Kur'an kutsal kitaplarında bulunan metinlerde, insanların diğer canlılardan üstün ve değerli olduğuna değinilmektedir (Tan, Çobanoğlu, 2013). Bu inançlara göre, hayvanları etleri, kıyafet, işçilik ya da ihtiyaç duyulan herhangi bir şey için kullanmak etikdir, çünkü Tanrı insanlara kendileri için yaratılmış hayvanlara karşı istediklerini yapma izni vermiştir. Örneğin birçok Hristiyan teolog açısından, hayvanların ruhları olmadığı inancı dolayısıyla hayvanları kullanmak etik bulunmuştur. İncil'de, hayvanların insanlara hizmet etmek için yaratıldığını belirten sözler de bulunmaktadır. (Baxter ve diğ., 2008).

Filozof Kant ile anılan bir görüşte, hayvanlara yönelik olumsuz davranışlarda bulunmak, hayvanda değil ancak hayvanın sahibinde yarattığı etkiden dolayı yanlış olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca hayvanlara karşı kötü davranışlarda bulunmak, insanlarda zalimlik duygusunu besleyebilmekte ve diğer insanlarla ilişkilere yansıyabilmektedir. Özetle, hayvanlarla olumsuz ilişkiler kurmak insanlarla olumsuz ilişkiler kurmaya da yol açmaktadır ve bu nedenle yanlış görülmektedir (Rowlands, 2009, s.120). İnsanı diğer canlılardan üstün gören düşünce yapısı, 19. Yüzyılda bilimsel düşüncenin gelişmesi ile sorgulanmaya başlamış ve insanların doğadaki yerine dair felsefi ve bilimsel tartışmalara yol açmıştır (Tan, Çobanoğlu, 2013).

19. Yüzyılın en etkili olaylarından biri, İngiliz biyolog Charles Darwin tarafından "Türlerin Kökeni" kitabının basılmasıdır. Kitapta, türlerin zaman içinde doğal seleksiyon nedeniyle evrimleştiği savunulmaktadır. Doğal seleksiyon, bazı

hayvanların sahip oldukları fiziksel ya da davranışsal özellikleri ile diğer hayvanlara göre hayatta kalma ve neslini devam ettirme konusunda avantaja sahip olmasıdır. Bu özelliklere sahip olmayan canlılar ise zaman içinde yok olmaktadır (Baxter ve diğ., 2008). İnsanların hayvanlarla ilişkisini belirleyen bir faktör, hayatta kalma olabilmektedir. İnsanların hayatta kalmak için başka bir türe bağımlılıkları arttıkça, o türün iyilik haline gösterdikleri çaba ve belki de yakın ilişkiler kurmaları da kolaylaşmaktadır (Siddiq, Habib, 2016). Çünkü birçok canlı, hayatta kalma mücadelesinde diğerlerinden kurtulmak ya da her şeyi kendisine saklamak için çaba göstermek yerine paylaşma ve iş birliği yapmayı tercih etmektedir (De Waal, 2014, 18-19).

Evrim teorisi ile çevredeki tüm unsurların insan için var olduğunu savunan insan merkezci anlayış (antroposentrizm), zamanla insanların çevrenin sahibi değil, bir parçası olduğu ve dolayısıyla canlıların da haklarının olduğunu belirten canlı merkezci anlayışa bırakmıştır. Bu yaklaşım, çevresel varlıkların insanlara yarar sağlaması nedeniyle değil, kendi öz varlıkları için değerli ve haklara sahip olduklarını savunur (Kayaer, 2013). Ancak öte yandan, Darwin'in teorisi sosyolojik olarak hayvanlara yönelik merhametli tutumlara karşı argümanlar hazırlamıştır. İngiliz filozof Herbert Spencer, doğal seleksiyonu "en güçlü olanın hayatta kalması" olarak tanımlamış, insanların besin zincirinin tepesinde olması dolayısıyla diğer hayvanlardan güçlü olduğunu ve hayatta kalmayı daha çok hak ettiğini belirtmiştir (Baxter ve diğ., 2008).

18 ve 19. Yüzyılda hayvan hakları için örgütlenmeler başlamıştır. Özellikle hayvan deneylerine karşı protestolar gerçekleştirilmiş, Avrupa ve Amerika'da hayvanlar üzerinde canlı deneyler yapmaya (dirikesim) karşı güçlü tepkiler verilmiştir (Tan, Çobanoğlu, 2013). İnsanların da doğanın bir parçası olduğu, doğaya hakim olmadığı ve hatta yoğun tüketim, sanayi ve teknolojik gelişmeler ile doğaya zarar verdiğinin kanıtlanması ile insan merkezcilik, yerini canlı merkezçiliğe bırakmıştır (Tan, Çobanoğlu, 2013). Dünyada bir canlının diğerine üstün olduğu düşüncesi yerine, her türün diğerinden farklı biyolojik yetenekleri olduğu ve bu yeteneklerin diğer türlerle kurulan ilişkiyi düzenlediği düşünülmektedir (Savaş ve diğ., 2009). Hayvanlar, ihtiyaçlarını karşılayacak derecede kendilerine uygun iletişim şekilleri geliştirmişlerdir (Baxter ve diğ., 2008). Örneğin, şempanze ve goriller, kendilerine yavru kediler verildiğinde onları sevmekte ve korumakta; kazlar ve kartallar eşleriyle ömür boyu süren duygusal bağlar kurmakta ve eşleri öldüğünde yas tutmakta ya da

hastalanmakta; su samurları saatlerce oyun oynayabilmektedirler (Baxter ve diğ., 2008). Şempanzeler ve yunuslar, aynada kendilerini tanıyabilmektedir; bu da onların öz bilince sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Baxter ve diğ., 2008).

Günümüzde etik anlayış, sadece insanlara değil, tüm dünyaya karşı tutumumuza odaklanmaktadır (Tan, Çobanoğlu, 2013). Yaklaşık 100 yıl önce kedi ve köpeklerin ev dışında tutulduğu ve belirli amaçlar için kullanıldığı; günümüzde ise hayvanların yoldaşlık amacıyla evlerde beslendiği, ölümlerine yas tutulduğu, onlara özel yiyecekler alındığı düşünüldüğünde; hayvanlara yönelik tutumların zamanla ne ölçüde değiştiği görülebilmektedir (Siddiq, Habib, 2016). Canlı merkezci anlayış, diğer canlıların da yaşam hakkının olduğunu savunarak insan merkezci anlayışa karşı çıkmıştır (Kayaer, 2013). Bu anlayış, insanlarla diğer canlılar arasında birçok farklılık olduğunu ancak bu farklılıkların hiçbirinin ahlaki açıdan bağıntılı olmadığını savunmaktadır. Bu farklılıklar, canlıların sahip oldukları hakların belirlenmesinde kullanılmalıdır. Çünkü eşitlik, her canlıya tam olarak aynı şekilde davranmak değil, her canlıya aynı derecede değer vermektir (Singer, 2002, 2). Bu nedenle, eğer insanlar saygı görmeye layık olarak nitelendiriliyorsa, diğer canlılar da öyle olmalıdır (Rowlands, 2009, 16). Bu nedenle hayvanlar ile insanların eşit olduğu görüşü, onların ayı yapıda olduğunu değil sahip oldukları farklılıklara rağmen eşit muamele görmeyi hak ettiklerini vurgulamaktadır (Yaşar, Yerlikaya, 2004). Bu vurgu, hayvan hakları alanını oluşturmaktadır.

2.2.2. Hayvan Haklarının Tanımı ve Kısa Tarihçesi

İnsan-hayvan ilişkisi, ilk çağlara kadar dayanan en eski ilişkilerden olsa da hayvan haklarının ön plana çıkması son yüzyılda meydana gelmiştir. Hayvan hakları, insan-hayvan çalışmalarının bir sosyal hareket kapsamında kanunlar ve organizasyonlar çerçevesinde ele alınmasını ifade etmektedir (Siddiq ve diğ., 2018). Hayvanlara insan odaklı bir bakış açısıyla yaklaşmak, hayvanlara yüklenen anlamların ve hayvanlara yönelik tutumların belirleyicisi olmuştur (Özgür, 2010). İnsanlar, hayvanları kendilerinden çok farklı ve daha aşağı konumda gördüklerinde, hayvanların sadece kendilerine hizmet etme amacıyla var olduğu tutumunda olacaktırlar. Ancak bu durum, etik olmayan ve zararlı sonuçlara yol açabilmektedir. Örneğin, bazı hayvanların neslinin tükenmesi veya hayvansal ürünlerin çok kullanılması kaynakların yok olmasına ve ekolojik risklere yol açmaktadır (Beatson, Halloran, 2007).

İnsanların doğal koşulları kısmen kontrol edebilme ve değiştirebilme güçleri, bu gücü canlılara ve çevreye zarar vermeden kullanmaya yönelik ise sorumlulukları bulunmaktadır (Balkan, Balkan, 2013). Tüm canlı varlıkların kendi adlarına refaha sahip olması adına asli bir değeri vardır. Hayvanların asli değeri düşünüldüğünde, onların iyiliği için iyi muamele görmeleri ve korunmaları gerekmektedir (Doğan, 2006).

Hayvan hakları ve hayvan refahı terimleri arasında birtakım farklar bulunmaktadır. Hayvan hakları, hayvan refahından çok sonra gelişmiştir. Hayvan refahı, hayvanların iyilik hali ile ilgilenmekte ve özellikle insanların bakımına ihtiyaç duyan hayvanların iyi beslenmeleri, gerekli medikal ihtiyaçlarının karşılanması ve asla fiziksel ya da mental şiddete maruz kalmamalarını savunmaktadır (Baxter ve diğ., 2008). Hayvan hakları ise, bir adım daha ileriye giderek hiçbir hayvanın işçilik, tarım, yemek, giyim ya da eğlence amacıyla kullanılmaması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla hayvan hakları savunucuları, tüm hayvan türlerine insanlarla aynı ehemmiyetin gösterilmesi gerektiğini belirtmektedir. Hayvan refahının temeli ve tartışmaları felsefi çerçevede gerçekleşse de, hayvan refahının göstergeleri pozitif bilimler tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle hayvan refahı bilimi, hayvanların kendini iyi hissetme halinin tanımlanmasını temel almaktadır (Savaş ve diğ., 2009).

18. Yüzyılın sonlarına doğru, hayvanların da insanlar gibi duygulara sahip varlıklar olduğu görüşünün yaygınlaşmasıyla, önce gelişmiş ülkelerde daha sonra da tüm dünyada hayvan hakları hareketi başlamıştır (Çalışkan ve diğ., 2014). Bu yüzyılda hayvanların da doğal ve ahlaksal birtakım haklara sahip olduklarını savunan ve istismar edilmemelerini amaçlayan çeşitli örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır (Kayaer, 2013).

19. Yüzyılın başında özellikle İngiltere’de horoz ve köpek dövüşleri gibi, hayvanlara yönelik zulümlere karşı yasalar çıkmaya başlamıştır. 1824 yılında, Hayvanlara Zulüm Önleme Kraliyet Topluluğu, Richard Martin tarafından kurulmuştur. Bu görüşler yayılarak 1866 yılında Amerika’da Hayvanlara Zulüm Önleme Amerikan Topluluğu’nun kurulmasını sağlamıştır (Baxter ve diğ., 2008). Bu topluluklar, hayvanlara yönelik şiddet, işkence, ihmalkarlık davranışlarına ve hayvan deneylerine karşı çıkmışlardır. Hayvan deneyleri konusu, günümüzde hala tartışılmakta olan bir alandır. Hayvan hakları gruplarına göre deneylerden elde edilen sonuçlar, hayvanların acı çekmesi ve ölmesini kabul edilebilir düzeyde kılmamaktadır.

Ayrıca hayvanların da gelişmiş sinir sistemleri olması nedeniyle, yoğun acılar çekmelerine vicdani olarak kayıtsız kalmanın mümkün olmayacağı belirtilmektedir (Balkan, Balkan, 2013). Bu konuda dünya genelinde birtakım uzlaşmalar sonucu yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Savaş ve diğ., 2009). Bu protestolar ve düzenlemeler sonucu 1970’li yıllardan bu yana deneylerde hayvan kullanımının yüzde elli azaldığı görülmüş ve hayvan deneylerine alternatifler arama çalışmaları yapılmıştır (Balkan, Balkan, 2013).

Hukukta görülen insan merkezli yaklaşım, hayvan haklarının yeterince korunmasını engellemektedir (Akoğlu, 2014). Hayvan haklarının kanunen korunmasına yönelik yapılan girişimler sonucu, 15 Ekim 1978’de ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi Paris’te ilan edilmiştir. 10 maddeden oluşan bu bildirme özetle bütün hayvanların var olma hakkı bakımından eşit olduğu, saygı görme hakkına sahip olduğu, hayvanlara yönelik kötü muamele ya da zalim davranışlarda bulunulamayacağı, vahşi hayvanların özgür olması gerektiği, hayvanların insan desteğine ihtiyacı varsa beslenme ve bakım görme haklarına sahip olduğu, hayvanlara fiziksel ya da psikolojik olarak acı çektirmenin onların haklarını ihlal ettiği ve tüm bu hakların hukuk tarafından güvence altına alınmak zorunda olduğu gibi konulara değinmektedir (Akyol, 2015).

Türkiye’de hayvan hakları savunuculuğu ise, resmi anlamda 1912’de “İstanbul Himâye-i Hayvânât Cemiyeti” hayvan haklarını koruma derneğinin kurulmasıyla başlamıştır. Dernek, Osmanlı’da gerçekleştirilen hayvanları topluca itlaf etmeye karşı kurulmuş ve “Türkiye Hayvanları Koruma Derneği” olarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir (Melikoğlu, 2009; Özkul ve diğ., 2013). Derneğin diğer amaçları, hayvanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve insanlara hayvan sevgisi aşılaktır (Tan, Çobanoğlu, 2013). Sonrasında 1955 yılında Hayvanları Koruma Derneği, 1988 yılında Hayvanların Yaşam Haklarını Koruma Derneği (HYHKD), 2008 yılında Hayvan Hakları Federasyonu (HAYTAP), 2010 yılında hayvanları Çaresizlik ve İlgisizlikten Koruma Derneği (HAÇİKO) gibi birçok sivil toplum kuruluşu hayvan haklarını savunma amacıyla kurulmuş ve bu amaçla toplumda aktif roller üstlenmiştir.

Türkiye’de "Hayvanları Koruma Kanunu" çıkartmaya yönelik çalışmalar ilk kez, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmet Sungurbey tarafından 1980’li yıllarda başlamıştır (Yaşar, Yerlikaya, 2004). Ancak Türkiye’de bu anlamda bir yasa 2004 yılına kadar yürürlüğe girmemiştir. 5199 sayılı “Hayvanları

Koruma Yasası”, hayvanların eşitliğini belirtmiş ve insanların hayvanların türlerine özgü yaşam koşullarını sağlanmasını emretmiştir (Savaş ve diğ., 2009). Yine de hayvanların veterinerlik hizmetlerinden yararlanma hakları, araştırmalarda hayvanların kullanımı gibi birçok alan, bu yasa çerçevesinde ele alınmamıştır ve bu bağlamda Türkiye, özellikle batı ülkelerine göre oldukça geride kalmıştır (Yaşar, Yerlikaya, 2004).

Hayvanların özünde değerli varlıklar olduğu temeline dayanan görüşlerin en önemli iki temsilcisi Peter Singer ve Tom Regan’dır (Kayaer, 2013). Regan'a (2003) göre, hayvan haklarının var olup olmaması kritik önem taşıyan bir konudur. Meseleye hayvanların açısından bakılmalıdır. Eğer hayvanların hakları yoksa, insanların onları kullandıkları hiçbir alan yanlış değildir. Hayvanları sömürmek etik olarak yanlıştır, ancak pratikte buna karşı herhangi bir mekanizma yoktur. Fakat hayvanların hakları varsa, hayvanları sömürmek hem etik ilkelere göre hem de uygulamada yanlıştır ve müdahale edilmelidir. Bu nedenle hayvanlara insan hayatı ve sağlığını korumak için olsa dahi zarar vermek, hayvanlar ve insanlar arası keskin bir ayrım olmadığı için kabul edilemez bir eylem olarak görülmelidir (Doğan, 2006).

Hayvan hakları kavramı, günümüzde kullanılan haliyle, ilk kez Avustralyalı filozof Peter Singer’ın 1975 yılında “Hayvan Özgürlüğü” kitabı ile ortaya çıkmıştır (Bekoff, 2010). Singer’a (2002) göre ise hayvan haklarına dair tüm sorunların temelinde türçülük bulunmaktadır. İnsanlar kendi türlerine karşı gösterilse çok öfkeleneyeceği davranışların, başka türlerden diğer canlılara karşı yapılmasını tolere etmektedir. İnsanlar, yüzyıllardır hayvanlara kendi ihtiyaçlarına göre istedikleri biçimlerde davranmış; özellikle son yıllarda teknolojiyi de buna araç etmiştir. Ancak asıl ihtiyaç, hayvanlara yönelik tutumların ve uygulamaların temelden değişmesidir (Singer, 2002, 157).

Hayvan hakları savunucuları, hayvanların da acıyı hissetme kapasitelerini göz önünde bulundurarak, hayvanların acılarına insanların acılarından daha az önem vermenin adil olmadığını ve bu tür bir ayrımın türçülük olduğunu savunmaktadır. Türçülüğün temelinde insanların diğer canlılardan üstün olduğu görüşü bulunmaktadır (Baxter ve diğ., 2008; Doğan, 2006; Singer, 2002). Türçülük, insan ve hayvan hakları arasında ayrım yapmak olarak nitelendirilmektedir (Rowlands, 2009). Türçülüğün karşısında ise, insanların da hayvanlar ve bitkiler ile eş değerde doğanın bir parçası

olduğu ve hayvanların insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yaratılmış araçlar olmadığı görüşü yer almaktadır (Doğan, 2006).

2.2.3. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlar ile İlgili Araştırmalar

Hayvanlara yönelik tutumlar konusunda literatürde birçok araştırma bulunmaktadır. Hayvanlara yönelik tutumlar ile insanlara yönelik tutumlar arasında ilişkiler olabileceği görüşünün yaygınlaşması ile, hayvanlara yönelik tutumları bazı demografik değişkenler ile birlikte ele alan çalışmalar yaygınlaşmıştır. İnsanların hayvan haklarını destekleme ya da desteklememelerinin sebepleri ya da hayvan haklarına yönelik tutumların yordayıcıları olabilecek özellikler incelenmiştir (Wuensch, Jenkins, Poteat, 2002).

Furnham ve Heyes (1993), 200 psikoloji öğrencisinin hayvan deneylerine yönelik tutumlarını etkileyen bazı demografik özellikleri incelemiştir. Kadınların, politik olarak sol görüşü savunanların, kendini kedi ve köpek sever olarak görenlerin ve vejetaryen beslenenlerin karşıt gruplara oranla, hayvanların kullanıldığı deneylere daha olumsuz yaklaştıkları sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca genel olarak, katılımcıların hayvanların kullanıldığı deneylere dair bilgi düzeylerinin oldukça az olduğu belirtilmiştir. Vigorito (1996), yine psikoloji öğrencileri ile yapılan bir araştırmada 112 birinci sınıf öğrencisi ve 63 son sınıf öğrencisinin hayvan haklarına yönelik tutumlarını ele almıştır. Sonuç olarak, birinci sınıf psikoloji öğrencilerinin, son sınıf öğrencilere göre hayvan haklarına yönelik tutumlarının daha negatif olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca cinsiyetin hayvan haklarına yönelik tutumlarda anlamlı bir fark yaratmadığı belirtilmiştir. Başka bir araştırmada, Broida, Tingley, Kimball ve Miele (1993), 1055 üniversite öğrencisinin hayvan deneylerine yönelik tutumlarını incelemiş; hayvan deneylerini destekleyen grubun genellikle erkek, maskülen, muhafazakâr ve diğer gruba göre daha düşük düzeyde empatiye sahip olduğu; hayvan haklarını desteklemeyen grubun da vejetaryenliği daha çok desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hayvan hakları aktivistlerinin deneylere daha karşı olduğunu belirtilmiş, ancak hayvan deneylerine yönelik tutumlar ile yaş arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Pious (1996), Amerikan Psikoloji Birliğinden (American Psychological Association, APA) rastgele seçilmiş 3982 kişi ile yaptığı araştırmada, ulaşılan bireylerin çoğunluğu gözlem ve sınırlandırma içeren hayvan çalışmalarını

desteklemiş; acı ya da ölümü kapsayan hayvan çalışmalarını ise onaylamamışlardır. Ayrıca erkekler, hayvan deneylerini kadınlara göre daha çok desteklemişlerdir. Mathews ve Herzog'un (1997) hayvanların tedavisine yönelik tutumlar ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki konusunda yaptıkları araştırmaya göre yumuşak huylu ve hayalperest kişiler, sert huylu ve gerçekçi kişilere göre hayvanlara yönelik daha sempatik tutumlar sergilemektedir. Ayrıca kadınların hayvanlara yönelik tutumlarının erkeklere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Furnham, McManus ve Scott (2003), 833 üniversite öğrencisi ile yaptıkları bir araştırmada, cinsiyet, eğitim seviyesi, vejetaryenlik ve dini inanç demografik değişkenleri ile hayvanların medikal ve psikolojik deneylerde kullanılmasına yönelik tutumlar, kişilik ve empati envanterlerini ele almıştır. Sonuç olarak, kadınların hayvanların deneylerde kullanılmasına erkeklere göre daha karşı olduğu, eğitim seviyesinin tutumlar üzerinde anlamlı bir fark oluşturmadığı ve hayvanların deneylerde kullanılmasına yönelik en güçlü tutumların vejetaryenlerden geldiğine ulaşılmıştır. Ayrıca uzlaşmacı, açık sözlü ve dışadönük kişilik özellikleri ile empati düzeyi yüksek kişilerin de, hayvanların deneylerde kullanılmasına yönelik anlamlı negatif tutumlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hazel, Signal ve Taylor (2011), veterinerlik programlarındaki öğrencilerin 12 haftalık “Hayvan Davranışı” “Hayvanların İyilik Hali” ve “Etik” dersi almadan önce ve sonraki hayvanlara yönelik tutumlarını karşılaştırmıştır. Böceklere ve ticari amaçla kullanılan hayvanlara yönelik tutumlar, dersleri aldıktan sonra anlamlı düzeyde artış göstermiştir. Öğrencilerin empati düzeyleri ile hayvan haklarına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca tüm kategorilerdeki hayvanlara yönelik tutumlar ve empati kadınlarda erkeklere göre; çocuklukta veya şu an evcil hayvan sahibi olan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutumları geçmişte veya şu an evcil hayvan sahibi olmamış bireylere göre daha olumlu bulunmuştur. Veterinerlerle yapılan bir diğer çalışmada Paul ve Podberscek (2000), eğitimlerinin başlangıcında, ilk yıllarında ve son yıllarında veterinerlik öğrencilerinin hayvanların refahına yönelik tutumlarını araştırmıştır. Öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça, hayvanlara yönelik duygusal yaklaşımları azalmakta; hayvanları daha çok “bir makine” gibi görmeye başladıkları görülmüştür. Bununla birlikte erkeklerin hayvanlara yönelik duygusal empatilerinin ve olumlu tutumlarının, kadınlara göre daha düşük olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Signal ve Taylor (2006), hayvanlara yönelik tutumları etkilediği düşünölen demografik özellikleri, geniş ve daha “normatif” bir örneklemede incelemek istemiştir. Bunun sonucunda Avustralya’da yaşayan 600 yetişkinin hayvanlara yönelik tutumları ve demografik özelliklerini ele alan bir araştırma yapılmıştır. Gelir düzeyi ile hayvanlara yönelik tutum arasında küçük, ancak anlamlı ve negatif bir korelasyon bulunmuştur. Ayrıca mavi yaka işlerde çalışan bireylerin beyaz yakalılara ve eğitim, sağlık alanlarında çalışan çalışanlara göre hayvanlara yönelik tutumlarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların hayvanlara yönelik tutum puanları, erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bireylerin yaşı, şu anda ya da geçmişte hayvan sahibi olup olmamaları ya da evlerinde bir çocuk olup olmaması değişkenleri ile hayvanlara yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

İlk ve ortaokul öğrencilerinde öğrencilerin saldırgan davranışları için önleyici ve müdahale edici çalışmalar almayı hedefleyen bir araştırmada, saldırganlık davranışının öğrencilere prososyal davranışları ve empati becerisini kazandırılarak engellenebileceğini savunulmuştur (Sprinkle, 2008). Bu bağlamda sosyal öğrenme teorisine dayanarak, öğrencilere hayvanlar ve insanlar hakkında birçok olumlu öğreti verilmiş, sonra da bu öğretileri topluma servis hizmetleri ve projeler ile hayata geçirmeleri sağlanmıştır. Projenin temelinde barınaktan kurtarılan köpekler ile öğrencilere empati ve iyilik temelli prososyal davranışları geliştirme, sonrasında da proje yürütücüleri, öğretmenler, okul psikolojik danışmanları ve akranlar ile bu davranışları pekiştirme bulunmaktadır. Projenin sonucunda öğrencilerin empati düzeylerinde artış, saldırgan davranışlarında ve eğilimlerinde azalma görölmüştür.

Alanyazında, cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri ve hayvanlara yönelik tutumlar hakkında bazı araştırmalar yer almaktadır. Herzog, Betchart ve Pittman (1991), 144 erkek ve 222 kadın üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmada kadınların ve toplumsal cinsiyet rollerinde daha feminen olan bireylerin, hayvanlara yönelik tutumlarının daha pozitif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Phillips ve McCulloch (2005), farklı milletlerden 425 öğrenci ile yaptıkları bir araştırmada, hayvanlara yönelik tutumların kadınlarda daha pozitif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bu araştırmada hayvanların bilimsel deneylerde kullanılmasının en çok Kore, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve İspanyالی öğrenciler tarafından; en az ise Türkiyeli öğrenciler tarafından desteklendiği sonucuna ulaşmıştır.

Kellert (1984), seçkisiz yolla seçilmiş 3107 birey ile Amerikan halkının hayvanlara yönelik tutumlarını ele aldığı bir araştırmada, yaşlı bireylerin daha genç bireylere göre hayvanlara yönelik tutumlarının daha negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kafer, Lago, Wamboldt ve Harrington (1992), Kanada'da yaşayan 1451 yetişkin örneklem ile yaptıkları araştırmada, hayvanlara yönelik tutumların çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşmasını ele almıştır. Buna göre kadınlar erkeklere, evcil hayvan sahipleri evcil hayvan sahibi olmayanlara ve bekârlar evlilere göre hayvanlara yönelik daha pozitif tutumlara sahiptir. Eğitim seviyesi ile hayvanlara yönelik olumlu tutumlar arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca evcil hayvan sahiplerinin doğada yaşayan hayvanlara daha eşitlikçi yaklaştığı, avcılığa ve hayvan deneylerine de daha karşıt bir tutum sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de hayvan haklarına yönelik bilinç düzeyi ve tutumları saptamak amacıyla Özkul, Sarıbaş, Uzabacı ve Yüksel (2013), Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesini temsil eden yedi ilden 2016 bireyden oluşan bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye'de hayvan haklarına yeterli önem verilmediği görüşünde olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de hayvan haklarına yeterli önem verilmediğini düşünenler, verildiğini düşünenlere kıyasla; hayvanların kısırlaştırılmasını doğru bulmayanların bulanlara kıyasla; ve hayvan haklarını savunmak için kurulan derneklere üye olanların, olmayanlara kıyasla hayvan hakları konusunda daha pozitif tutumlara sahip oldukları bulunmuştur.

Bir başka araştırmada (Özen ve diğ., 2009) veterinerlik fakültelerinden 220 öğrenci ve 204 öğretim elemanının hayvanların ahlaki konumları ve türlerinin derecelendirilmesi konusundaki tutumları ve bu tutumları etkilediği düşünülen faktörler ele alınmıştır. Katılımcıların çoğunluğu hayvanların ahlaki konumu hakkında pozitif tutum göstermiştir. Ayrıca kadınların erkeklere göre; öğretim elemanlarının öğrencilere göre; ve evcil hayvan sahibi olan katılımcıların olmayanlara göre daha pozitif tutumlar sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak hayvanlarla iletişim ve empati konusunda bir betimsel tarama çalışması yapılmış (Çalışkan ve diğ., 2014); etkili iletişimin temelinde empatinin önemi vurgulanarak, olumlu hayvan-insan iletişimi için bireyin kendisini bir hayvanların duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışmasının önemine dikkat çekilmiştir.

2.3. Hayvan Hakları ve Empati ile İlgili Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Empatinin en çarpıcı özelliklerinden biri, hemen hemen her hedefe yönelik gerçekleşebilmesidir. Bu da bireyin, kendisinden farklı türdeki canlılar ile de empati kurabileceği anlamına gelmektedir (Decety, Jackson, 2004). Hayvanlar kendilerini sözlü olarak ifade edemedikleri için, insanlar onları anlamak için belirli beceriler geliştirmek zorundadır. Hayvanların ihtiyaçları, istekleri ve durumlarını anlamak, empati becerisi olmadan söz konusu olamayacaktır (Rothgerber, Mican, 2014). Empatinin bir davranıştan ziyade kişiliğin bir parçası gibi olduğunu öne süren Paul (2000), hayvanlara yönelik empatik tutuma sahip insanların, genel olarak tüm hayvanlara, insanlara ve hatta hayali karakterlere karşı da empati düzeyinin yüksek olacağını savunmaktadır. İnsanların kendi evcil hayvanları ile empati kurması gerçekleşikten sonra, bu gelişimin diğer tüm evcil hayvanlara ve son olarak tüm canlılara yönelik genişlemesi gerçekleşebilecektir (Rothgerber, Mican, 2014). Çünkü empati kurabilen kişiler, çevrelerindeki canlıları daha iyi anlayarak onların haklarına saygı göstereceklerdir (Çalışkan ve diğ., 2014).

Hayvanlarla etkileşim, bireylere birçok fiziksel, psikolojik ve duygusal katkı sağlamaktadır. Örneğin Melson ve Fogel (1989), çocukların hayvanlarla iletişimi sonucu korumacılık yeteneği kazandığını belirtmişlerdir. Bu anlamda araştırmacıların spesifik olarak ilgilendiği bir alan da, hayvanlarla etkileşim ve empati arasındaki ilişkidir (Daly, Morton, 2006). Empatinin kısmen öğrenilebilir bir davranış olması görüşü, geliştirilebileceğine işaret etmektedir (Daly, Morton, 2003). Hayvanlar da, empati gelişimine katkı sağlayabilecek unsurlardan sayılabilmektedir. Literatürde, hayvanlarla bağ kurmanın çocuklarda empatinin gelişmesine katkıda bulunduğunu belirten araştırmalar mevcuttur. Hayvanlara yönelik merhametin çocukların duygusal gelişimine katkı sağladığı düşünüldüğünden, evcil hayvan sahiplenmek çocukların empatik karakter gelişimi için önemli görülmektedir (Daly, Morton, 2003). Söz konusu canlı hayvanlarla etkileşim olmasa dahi, Ascione, 1992’de 4. ve 5. sınıf öğrencileri ile yaptığı bir araştırmada bir yıllık eğitim sonucu öğrencilerin hayvanlara yönelik olumlu tutumları artmış; sonrasında yapılan izleme çalışmasında da çocukların hayvanlara dair tutumlarının empati düzeylerini yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hergovich, Monshi, Semmler ve Zieglmayer de benzer bir araştırma ile (2002), ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin sınıfında üç ay boyunca bir evcil köpek beslemeleri sonucu, kontrol grubunun empati düzeyinde bir artış olduğunu ortaya koymuştur.

Bratko, Vidović ve Štetić (1999), evcil hayvan sahibi olan ve olmayan çocukların sosyal ve duygusal özelliklerini incelemek amacıyla 425 kız ve 401 erkek çocuk ile yapmış olduğu araştırmada evcil hayvanlarına bağlılık düzeyi yüksek olan çocukların, empati ve prososyal davranış sonuçlarının da daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca hayvanlarına bağlılık düzeyi daha yüksek olan çocukların diğer çocuklara göre aile ortamlarını da daha iyi olarak nitelendirdiği ve köpek sahibi çocukların daha empatik ve prososyal olduğu bulunmuştur. Daly ve Morton (2003), yaptıkları araştırmada 137 ilkokul öğrencisine insan-hayvan bağı ve empati arasındaki ilişkiyi ele aldığı, hayvan sahibi olan ve olmayan çocukların empati düzeyinde, cinsiyete göre empati düzeyinde ve empati ile hayvanlara bağlılık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sadece köpek sahiplerinin kedi sahiplerinden daha empatik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yine Daly ve Morton (2006), kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha empatik olduğu, evcil hayvan sahibi olan ve olmayan çocukların hayvanlara yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulgularına ulaşmıştır. Ayrıca evcil hayvanlarına bağlılık düzeyi daha yüksek olan çocukların, olmayanlara göre ve hayvanlara yönelik daha olumlu tutumlara sahip çocukların olmayanlara göre daha yüksek empati düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Daly ve Morton (2009), Kanada'da üniversite öğrencisi 424 kişi ile internet üzerinden yaptıkları araştırmada, geçmişte ya da şu anda evcil hayvan sahibi olan kişilerin hayvanlara yönelik daha olumlu tutumlar sergiledikleri ve çocuklukta köpek sahibi olan bireylerin daha yüksek sosyal beceri gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Paul (2000), 514 yetişkin birey üzerinde yaptığı bir araştırmada hayvanlara yönelik empati ile insanlara yönelik empati arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ayrıca kadınların hayvanlara yönelik empatide kadınlar, evcil hayvan sahibi olanlar, geçmişte evcil hayvan sahibi olanlar ve gençler, diğer gruplara göre anlamlı düzeyde yüksek puanlar elde etmiştir. Medeni durum değişkeni hayvanlara ya da insanlara yönelik empatide anlamlı bir fark göstermemiş; her iki grupta da gençlerin empati puanları yaşlılara göre daha yüksek bulunmuştur.

Hayvanlara yönelik tutumları ele alan bir araştırmada Driscoll (1995), kadınların hayvanlara yönelik tutumlarının erkeklere göre daha pozitif olduğunu belirtmiştir. Eisenberg ve Lennon (1983), genel olarak kadınların erkeklerden daha empatik olduğunu belirtmişlerdir. Hayvanlara yönelik empati üzerine Pifer, Shimizu ve Pifer (1994), 15 farklı milletten 1457 kişi ile yaptıkları bir araştırmada kadınların erkeklere

oranla hayvanlara karşı daha empatik ve korumacı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hayvan deneylerine karşı olma oranı Fransa, Belçika ve İngiltere’de yüksek iken Japonya ve Amerika’da daha düşük bulunmuştur. Angantyr, Eklund ve Hansen ise (2011), yaptıkları araştırmada, kadınların erkeklerden daha empatik olduğu; kadınların yetişkin insanlara oranla hayvanlara karşı daha fazla empati gösterdiği ve ayrıca yaşlıların gençlere göre daha empatik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Rothgerber ve Mican (2014), çocuklukta evcil hayvan sahibi olan ve özellikle evcil hayvanlarıyla güçlü bağları olan kişilerin yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde hayvanlara karşı daha empatik olacağı ve et yemekten kaçınacağı hipotezi ile bir araştırma yapmıştır. Bu hipotezin temelinde, insanların hayvanlarla empati kurduğunda onları yemek olarak görmelerinin zorlaşacağı görüşü bulunmaktadır. Araştırmanın sonucunda, çocukken evcil hayvan sahibi olmanın hayvanlara karşı daha empatik olmayı yordadığı sonucuna ulaşılmış; ancak vejetaryen beslenme ile anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır.

Taylor ve Signal, (2005) hayvanlara yönelik tutumun insanlara yönelik empatiyi yordaması konusunda bir araştırma yapmıştır. Yaşları 18 ile 56 arası değişmekte olan 161 kadın ve 33 üniversite öğrencisine hayvanlara yönelik tutum ölçeği ve kişilerarası tepkisellik ölçeği uygulanmıştır. Demografik değişkenlere bakıldığında şu anda evcil hayvanlarıyla yaşamakta olan bireylerin, evcil hayvan sahibi olmayan bireylere ve kadınların erkeklere göre hayvanlara daha olumlu tutumlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geçmişte evcil hayvan sahibi olan bireylerin hayvanlara yönelik tutumları ile anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca empati ile hayvanlara yönelik tutumlar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Taylor ve Signal (2007), yaptıkları bir araştırmada insanlara yönelik empati ve hayvanlara yönelik tutumların, hayvanları koruma alanında çalışanlar ve genel toplumdaki insanlar arasında ne tür farklılıklar gösterdiğini ele almışlardır. Genel toplumdaki 543, hayvanları koruma alanından 389 kişinin örneklemini oluşturduğu bu araştırmada, katılımcılara hayvanlara yönelik tutum ölçeği ve kişilerarası tepkisellik ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre hayvanları koruma alanındaki bireylerin hem hayvanlara yönelik tutum hem de insanlara yönelik empatide daha yüksek puanlar aldığı ve kadınların erkeklere göre hayvanlara yönelik tutumda daha pozitif olduğu görülmüştür. Ayrıca her iki grup için de empati ve hayvanlara yönelik tutum arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur.

Hills (1993), yaptığı bir araştırmada hayvan haklarını savunan bireylerin empati düzeylerinin de yüksek olduğu; kadınların hem empati hem de hayvanlara yönelik tutumlarda erkeklere göre daha yüksek puanlar aldığı sonucuna ulaşmıştır. Ellingsen, Zanella, Bjerkas ve Indrebo (2010), 1896 köpek sahibi Norveçli birey üzerinde yaptıkları bir araştırmada, hayvanlara yönelik tutum olarak kadınların erkeklere, geçmişte evcil sahibi olan kişilerin olmayanlara, bekârların evlilere göre daha pozitif oldukları sonucuna ulaşmıştır. Eğitim ve gelir düzeyi ile hayvanlara yönelik olumlu tutumlar arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca hayvanlara yönelik empati ile hayvanlara yönelik olumlu tutumlar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Vizek-Vidović, Arambašić, Keresteš, Kuterovac-Jagodić ve Vlahović-Štetić (2001), çocuklukta evcil hayvan sahibi olmanın sosyo-duygusal gelişim ve meslek hayatına etkisini öğrenmek amacıyla 356 üniversite öğrencisi örneklemiyle yaptıkları arařtırmada, çocuklukta evcil hayvan sahibi olmanın empati ile ilişkili olduđu ve çocuklukta evcil hayvan sahibi olan kişilerin yardım etme amacı olan işlere yöneldiđi sonucuna ulaşmıştır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, ilişkisel tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. İlişkisel tarama, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi değişkenlere herhangi bir müdahale olmaksızın tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2014; Sönmez, Alacapınar, 2013).

3.2. Çalışma Grubu

Sosyal bilimlerde, çalışma grubundaki kişi sayısını belirlerken, normal dağılımı oluşturabilmek için, kişi sayısının 300-400 civarlarında olması; bu sayının 100 ve altına düşmemesi önerilmektedir (Karasar, 2013). Bu çalışmada da çalışma grubu, uygun örnekleme yöntemiyle belirlenen 493 bireyden oluşmaktadır. Uygun örnekleme, yapılan çalışmanın belirli bir bölgede olma şartı yoksa; yakın çevredeki bireylerle yapılan ve ulaşılması kolay bir örnekleme türüdür (Erkuş, 2009). Araştırmacının hedeflediği büyüklükte bir çalışma grubuna ulaşana kadar, ulaşılabilir ve gönüllü yanıtlayıcılardan örneklem oluşturulmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2010; Erkuş, 2009). Çalışma grubu için belirlenen ölçüt, 18 yaş ve üstü bireylerin çalışmaya dâhil edilmesi olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan 510 kişiden, 12 kişi ölçükleri cevaplandırmayı yarıda bıraktığı için; bir kişi de 18 yaşın üstünde olma ölçütüne uymadığı için veri setinden çıkarılmıştır. Dolayısıyla araştırma, yaşları 18-72 arasında değişen (yaş ortalaması 27.1), 289 kadın ve 204 erkek, toplam 493 kişi ile tamamlanmıştır. Çalışma grubuna ait bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubuna Ait Özellikler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	289	58.6
	Erkek	204	41.4
Eğitim Düzeyi	İlk ve ortaokul	59	12.0
	Lise	61	12.4
	Lisans	330	66.9
	Lisansüstü	43	8.7
Medeni Durum	Evli	128	26.0
	Bekâr	365	74.0
Çocuk Sahibi Olma	Evet	109	22.1
	Hayır	384	77.9
Evcil Hayvan Sahibi Olma	Evet	155	31.4
	Hayır	338	68.6
Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olma	Evet	339	68.8
	Hayır	154	31.2
Sokak Hayvanlarını Besleme	Evet	115	23.3
	Hayır	90	18.3
	Bazen	288	58.4
Toplu Taşıma Araçlarında Hayvanlarla İlgili Videoları İlgile İzleme	Evet	339	68.8
	Hayır	32	6.5
	Bazen	122	24.7
Hayvan Haklarına Dair Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üyelik	Evet	62	12.6
	Hayır	431	87.4
Vejetaryen Beslenme	Evet	24	4.9
	Hayır	469	95.1

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmanın çalışma grubunun %52’si 25 yaşının altında, %74’ü bekâr ve %78’i çocuksuzdur. Çalışma grubunda evcil hayvan sahibi olma %31 oranındadır. Araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğu (%68.8) hayatlarının bir döneminde herhangi bir evcil hayvan sahibi olmuş kişilerdir. Katılımcıların oldukça az bir kısmının (%4.9) vejetaryen beslendiği görülmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerini toplamak için Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği (Akoğlu, 2014), Temel Empati Ölçeği (Topcu, Erdur-Baker, Çapa-Aydın, 2010) ve araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Aşağıda veri toplama araçları ile ilgili bilgi verilmiştir.

3.3.1. Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği, Akoğlu (2014) tarafından, insanların hayvanların haklarına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek maddeleri oluşturulurken Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan maddeler ve gazetelerde yayınlanan hayvan hakları ihlaliyle ilgili haberlerden yararlanılmıştır. Ölçek (1=Hiç katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) şeklinde beş basamaklı Likert tipinde derecelendirilen 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 160, en düşük puan ise 32'dir. Ölçekten alınan yüksek puanlar hayvan haklarını desteklemeye yönelik tutum düzeyinin yüksek olduğunu işaret etmektedir.

Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları 286 kadın (%66.2) ve 146 erkek (%33.8) olmak üzere, toplam 432 kişiden oluşan bir örneklem grubuyla yapılmıştır. Çoğunlukla üniversite öğrencilerinden oluşan örneklem grubunun yaş ortalaması 21.54'tür. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış ve iki faktör elde edilmiştir. Bu faktörler, "Hayvan Haklarına Saygı" ve "Hayvan Haklarına Müdahale" olarak adlandırılmıştır. Hayvan Haklarına Saygı alt ölçeğinin Cronbach alfa içtutarlık katsayısı .70'in altında olması sebebiyle ölçeğin tek faktörlü olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .90, on beş gün arayla gerçekleştirilen test tekrar test güvenirlik katsayısı ise .69 olarak saptanmıştır (Akoğlu, 2014).

Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı, bu araştırma için tekrar hesaplanmış ve sonuç .90 bulunmuştur.

3.3.2. Temel Empati Ölçeği (TEÖ)

Jolliffe ve Farrington (2006) tarafından geliştirilen Temel Empati Ölçeği; Türkçeye Çapa-Aydın, Erdur-Baker ve Topcu (2010) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek korku, üzüntü, öfke ve mutluluk olmak üzere dört temel duygu bağlamında empati düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) beş basamaklı Likert tipinde derecelendirilmiş 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 20'dir. Puanların yüksekliği, empati düzeyinin yüksekliği anlamına gelmektedir. Ölçeğin orijinal geçerlik ve güvenirlik çalışması 194 erkek, 169 kız olmak üzere 363 ergene

uygulanmış; güvenirlik katsayısı duygusal boyut için .85, bilişsel boyut için .79 olarak hesaplanmıştır.

Topcu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın (2010) tarafından yapılan uyarlanma çalışmasında, ölçek ilk olarak Türkçeye çevrilmiş ve İngilizceye tekrar çevrilmiştir. Güvenirlik ve geçerlik çalışmaları, 13-21 yaş arası öğrencilerden oluşan 358 ve 359 kişilik iki ayrı çalışma grubuna uygulanmıştır. İki gruba da doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz bulguları, orijinal çalışmayı desteklemektedir. Yapısal geçerlik analizleri için Geleneksel Zorbalık Anketi (Topcu, 2008) ve Yenilenmiş Siber Zorbalık Anketi (Erdur-Baker ve Topcu, 2010) kullanılmıştır. Sonuç olarak, Temel Empati Ölçeği, iki zorbalık ölçeği ile de negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Güvenirlik için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları .76 ile .80 arasında bulunmuştur. Sonuç olarak, Temel Empati Ölçeği Türkiye’de kullanılabilecek yeterli psikometrik özelliklere sahip bulunmuştur (Topcu, Erdur-Baker, Çapa-Aydın, 2010).

Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı, bu araştırma için tekrar hesaplanmış ve sonuç .85 bulunmuştur.

3.3.3. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgi edinmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan formdur. Bu bilgi formunda bireylerin cinsiyetine, eğitim düzeyine, medeni durumuna, çocuk sahibi olup olmamalarına, evcil hayvan sahibi olup olmamalarına, geçmişte evcil hayvan sahibi olup olmamalarına, hayvan hakları ile ilgili herhangi bir dernek, kulüp ya da topluluğa üye olup olmamalarına ve toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleme durumlarına dair sorular bulunmaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri toplanmadan önce Yıldız Teknik Üniversitesi Etik Kurulu’ndan onay alınmıştır. Veri setinde hatalı ya da eksik maddeler olup olmadığını tespit etmek amacıyla araştırmada kullanılacak ölçekler Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nin Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı’nda öğrenim gören 52 üniversite öğrencisine bir ders esnasında araştırmacı tarafından uygulanarak pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Ölçeklere dair herhangi bir problemle karşılaşılmemiştir.

Ölçeklerin uygulanması internet üzerinden GoogleDocs programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan bu form, bilgilendirilmiş onayı, kişisel bilgi formunu ve ölçek maddelerini içermektedir. Form (bağlantı adresi ile) araştırmacı tarafından çeşitli sosyal medya kanallarında paylaşılmış, katılımcılara bu yolla ulaşılmıştır. Gizlilik ilkesince, katılımcıların isimleri alınmamıştır.

Araştırmalarda, verileri internet yoluyla toplamak, katılımcıları soruları cevaplamaya yeterli düzeyde güdülememesi, uygulamaların internet erişimi olan ve gerekli teknolojiyi yeterli düzeyde kullanabilecek durumdaki kişilerle sınırlı olması nedeniyle dezavantajlı bir yoldur (Büyüköztürk ve diğ., 2010). Ancak veri toplama araçlarını çoğaltma ve postalama gibi zorlukların olmaması, ekonomik oluşu, cevaplayıcılar için kullanışlı ve pratik olması, örneklemin genel nüfusu temsil edebilmesi ve sosyal kabul etkisini azaltması da internet üzerinden yapılan araştırmaların avantajlarından (Avcıoğlu, 2014). Bu çalışmada, günümüzün teknolojik gelişmelerinin, her yaştan bireyin teknoloji kullanımını mümkün kıldığı düşünülmüş ve sosyal kabul etkisinin azaltılabilmesi için verilerin internet aracılığı ile toplanmasına karar verilmiştir. Avcıoğlu (2014) aynı araştırmanın, yüz yüze ve internet üzerinden yapılan uygulamasına verilen cevaplar karşılaştırıldığında, sonuçlar arasında anlamlı bir farklılaşma görülmediğini ifade etmektedir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan 510 kişiden, 12 kişi ölçekleri cevaplandırmayı yarıda bıraktığı için; bir kişi de 18 yaşın üstünde olma ölçütüne uymadığı için veri setinden çıkarılmıştır. Analiz öncesinde normallik varsayımlarını karşılaması amacıyla yapılan kutu grafiği analizi sonucu uç değer olduğu tespit edilen 4 veri de, araştırma setinden çıkartılmıştır. Sonuç olarak toplam 493 kişilik çalışma grubu ile analizler tamamlanmıştır.

Verilerin normal dağılımı Histogram, Varyasyon Katsayısı, Kolmogrov-Smirnov ve çarpıklık-sivrilik analizleriyle incelenmiştir. Histogram ve Varyasyon Katsayılarının iki değişken için de normal dağılım gösterdiği; Kolmogrov-Smirnov testi sonucunda ise verilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Sonrasında basıklık ve çarpıklık katsayıları değerleri incelenmiş ve hem empati hem de hayvan haklarına yönelik tutum için sonuçların ± 1 aralığında olduğu tespit

edilmiştir. Çarpıklık katsayılarının ± 1 sınırlarının içinde kalması, puanların normal dağılıma uygun olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2002).

Regresyon analizi öncesi öncül analizler yapılmıştır. Tolerans değerleri .10'dan küçük ve VIF değerleri .10'dan büyük bulunmuş ve verilerin ortak doğrusallık önermesini ihlal etmediği anlaşılmıştır. Ayrıca Cook's Distance değeri kontrol edilmiş, bu değerler empati için .00 ile .04 arasında; hayvan haklarına yönelik tutumlar için de .00 ile .96 arasında tespit edilmiştir. 1'den büyük değere sahip olan katılımcıların olmaması, araştırma üzerinde beklenmedik bir etki yaratabilecek potansiyel bir problemin olmadığını göstermektedir (Pallant, 2017). Sonuç olarak, regresyon analizinin yapılabilmesi için gerekli normallik ve doğrusallık varsayımları sağlanmıştır. Araştırmada SPSS 25 (Statistical Package for the Social Sciences) programı kullanılmıştır ve anlamlılık düzeyi en az .01 olarak belirlenmiştir.

Öncelikle empatinin ve hayvan haklarına yönelik tutumların kategorik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla ortalamaların karşılaştırılması ile ilgili analizler yapılmıştır. Empatinin ve hayvan haklarına yönelik tutumların bağımlı değişken olarak kullanıldığı ve iki kategorili bağımsız değişkenler olan cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sahibi olma, geçmişte ve şu anda evcil hayvan sahibi olma, hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olma için bağımsız gruplar için t testi ve ikiden fazla kategorili bağımsız değişken olan toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleyip izlememe için de tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır. Varyansların homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiştir ve ANOVA sonucundaki anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla ise Dunnett'in C testi uygulanmıştır.

Çoklu standart regresyon analizi yapmadan önce empati, evcil hayvan sahibi olma, geçmişte evcil hayvan sahibi olma, hayvanlarla ilgili STK üyeliği, toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleme durumları ve hayvan haklarına yönelik tutumlar arasındaki korelasyonları incelemek amacıyla Pearson korelasyonları hesaplanmıştır. Empatiyle anlamlı korelasyon gösteren boyutlar standart çoklu regresyon analizine alınmıştır.

Hayvan hakları ile ilgili tutumların empatiyi yordamadaki açıklanan varyans yüzdesini öğrenmek için standart çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu analizde empati bağımlı değişken, hayvan hakları ile ilgili tutumlar ise yordayıcı değişkenler

olarak kullanılmıştır. Toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleme değişkeni üç kategorili bir değişkendir. İki'den fazla kategorili değişkenler, kategorilerinden biri dışta tutularak, kategori sayısının bir eksiği kadar üretilen kukla (dummy) değişkene dönüştürülerek analize dahil edilebilmektedir (Büyüköztürk, 2002). Kukla değişkenlerle ilgili yorumlar, dışta tutulan kategori temel alınarak yapılmaktadır (Büyüköztürk, 2002). Bu araştırmada da, toplu taşımalarda hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleyemeyenler dışarıda bırakılmış; bazen ilgiyle izleyen ve ilgiyle izleyenler çoklu standart regresyon analizine katılmıştır. Yordayıcılar regresyon eşitliğine birlikte ve aynı anda alınmış, toplam varyansı açıklama yüzdeleri bulunmuştur. Ayrıca her bir yordayıcı değişkenin eşitliğe anlamlı katkı sağlayıp sağlamadığı ve varyansı açıklama yüzdeleri incelenmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular alt problemlerde verildiği sıra ile sunulmuştur.

4.1. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Cinsiyete Göre Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Bireylerin empati ve hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplar İçin t-Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2 ve 3'te verilmiştir.

Tablo 2: Cinsiyete Göre Empati Düzeyine Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	η^2
Kadın	289	77.98	9.43	491	7.89	.000*	.11
Erkek	204	71.11	9.63				

*p<.001

Tablo 2 incelendiğinde empati puan ortalamaları ($\bar{X} = 77.98$) ile erkeklerin empati tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 71.11$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(491)} = 7.89$, $p < .01$). Kadınların erkeklere göre empati puanları anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.11$), bu farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Cinsiyete Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	η^2
Kadın	289	138.04	12.51	355.27	8.21	.000*	.12
Erkek	204	126.66	16.77				

*p<.001

Tablo 3 incelendiğinde kadınların hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 138.04$) ile erkeklerin hayvan haklarına yönelik tutum puan

ortalamları ($\bar{X}$ = 126.66) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(355.27)} = 8.21, p < .001$). Kadınların erkeklere göre hayvan haklarına yönelik tutum puanları anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.12$), küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

4.2. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Eğitim Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Çalışma grubunda eğitim düzeyleri incelendiğinde çalışma grubunun %12'sini ilk ve ortaokul, %12'sini lise, %67'sini lisans ve %9'unu lisansüstü eğitim düzeyinin oluşturduğu görülmüştür. Bu gruplardaki kişi sayılarının birbirine yakın olmaması nedeniyle, analiz öncesinde gruplar birleştirilmiş, zorunlu eğitim ve lisans ile lisansüstü eğitim olarak iki grupta ele alınmıştır. Bireylerin empati ve hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplar İçin t-Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4 ve 5'te verilmiştir.

Tablo 4: Eğitim Düzeyine Göre Empatiye Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	η^2
Zorunlu Eğitim	120	69.70	9.40	49	-7.12	.000*	.09
Lisans ve üstü	373	76.88	9.69				

*p<.01

Tablo 4 incelendiğinde zorunlu eğitim düzeyindeki bireyler ($\bar{X} = 69.70$) ile lisans ve üstü eğitim düzeyindeki bireylerin ($\bar{X} = 76.88$) empati puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(491)} = -7.12, p < .01$). Lisans ve üstü eğitim düzeyindeki bireylerin, zorunlu eğitim düzeyindeki bireylere göre empati puanları anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.09$) bu farkın küçük etki büyüklüğünde olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Eğitim Düzeyine Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	η^2
Zorunlu Eğitim	120	122.62	17.53	163.16	-8.15	.000*	.11
Lisans ve üstü	373	136.78	12.99				

*p<.001

Tablo 5 incelendiğinde zorunlu eğitim düzeyindeki bireylerin ($\bar{X} = 122.62$) ile lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki bireylerin ($\bar{X} = 136.78$) hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(163.16)} = -8.15, p < .001$). Lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki bireylerin, zorunlu eğitim düzeyindeki bireylere göre hayvan haklarına yönelik tutum puanları anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğünün ($\eta^2=0.11$), küçük olduğunu göstermektedir.

4.3. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Medeni Duruma Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Bireylerin empati ve hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının medeni durum değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplar İçin t-Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6 ve 7'de verilmiştir.

Tablo 6: Medeni Duruma Göre Empati Düzeyine Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Medeni Durum	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P	η^2
Evli	128	73.27	10.77	491	-2.45	.015*	.01
Bekâr	365	75.79	9.77				

*p < .05

Tablo 6 incelendiğinde bekâr bireylerin empati puan ortalamaları ($\bar{X} = 75.79$) ile evli bireylerin empati puan ortalamaları ($\bar{X} = 73.27$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(491)} = -2.45, p < .05$). Bekâr bireylerin empati puanları evli bireylere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.01$) bu farkın küçük etki büyüklüğünde olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Medeni Duruma Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Medeni Durum	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P	η^2
Evli	128	128.47	12.51	181.68	-3.70	.000*	.02
Bekâr	365	135.04	16.77				

*p < .001

Tablo 7 incelendiğinde bekâr bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 135.04$) ile evli bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 128.47$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(181.68)} = -3.70$, $p < .001$). Bekâr bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanları evli bireylere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.02$), bu farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

4.4. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Çocuk Sahibi Olup Olmama Göre Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Bireylerin empati ve hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının çocuk sahibi olma değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplar İçin t-Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 8 ve 9’da verilmiştir.

Tablo 8: Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Empatiye Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Çocuk Sahibi Olma	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p	η^2
Evet	109	72.65	10.77	491	-2.93	.004*	.01
Hayır	384	75.84	9.79				

* $p < .01$

Tablo 8 incelendiğinde çocuk sahibi bireylerin empati puan ortalamaları ($\bar{X} = 72.65$) ile çocuk sahibi olmayan bireylerin empati puan ortalamaları ($\bar{X} = 75.84$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(491)} = -2.93$, $p < .01$). Çocuk sahibi olmayan bireylerin empati puanları, çocuk sahibi bireylere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.01$) bu farkın küçük etki büyüklüğünde olduğunu göstermektedir.

Tablo 9: Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Çocuk Sahibi Olma	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	η^2
Evet	109	129.44	17.18	156.16	-2.76	.006*	.01
Hayır	384	134.44	14.78				

* $p < .01$

Tablo 9 incelendiğinde çocuk sahibi bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 129.44$) ile çocuk sahibi olmayan bireylerin hayvan haklarına

yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 134.44$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(156.15)} = -2.76$, $p < .01$). Çocuk sahibi olmayan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanları, çocuk sahibi bireylere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.01$), bu farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

4.5. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Evcil Hayvan Sahibi Olup Olmama Göre Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının evcil hayvan sahibi olma durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplar İçin t-Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Evcil Hayvan Sahibi Olma Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Evcil Hayvan	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P	η^2
Var	155	135.91	14.26	329.79	2.62	.009*	.02
Yok	338	132.15	15.86				

* $p < .01$

Tablo 10 incelendiğinde evcil hayvan sahibi olan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 135.91$) ile evcil hayvan sahibi olmayan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 132.15$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(329.79)} = 2.62$, $p < .01$). Evcil hayvan sahibi bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanları, evcil hayvan sahibi olmayan bireylere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.02$), bu farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

4.6. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olup Olmama Göre Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının geçmişte evcil hayvan sahibi olma durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplar İçin t-Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olma Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklemeler İçin t-Testi Sonuçları

Geçmişte Evcil Hayvan	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	η^2
Var	339	134.96	14.34	253.30	3.28	.001*	.02
Yok	154	129.75	17.21				

*p< .01

Tablo 11 incelendiğinde geçmişte evcil hayvan sahibi olan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 134.96$) ile geçmişte evcil hayvan sahibi olmayan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 129.75$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(253,29)} = 3.28, p < .01$). Geçmişte evcil hayvan sahibi olan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanları, daha önce hiç evcil hayvan sahibi olmamış bireylere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.02$), bu farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

4.7. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Hayvan Hakları ile İlgili Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Olup Olmamaya Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmama değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplar İçin t-Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Hayvan Hakları ile İlgili Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Olma Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlara Ait Bağımsız Örneklemeler İçin t-Testi Sonuçları

Kuruluş Üyeliliği	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P	η^2
Var	62	141.85	11.15	99.14	6.08	.000*	.06
Yok	431	132.11	15.62				

*p< .001

Tablo 12 incelendiğinde hayvan hakları alanında bir sivil toplum kuruluşuna üye olan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 141.85$) ile hayvan hakları alanında bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 132.11$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(99,14)} = 6.07, p < .001$). Hayvan hakları alanında bir sivil toplum

kuruluşuna üye olan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanları, hayvan hakları alanında bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayan bireylere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.06$), bu farkın küçük etki düzeyinde olduğunu göstermektedir.

4.8. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Toplu Taşıma Araçlarında Hayvanlarla İlgili Videolar İzleyip İzlememe Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleme durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) uygulanmıştır. Hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 13'te ve analiz sonuçları da Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 13: Hayvanlarla İlgili Videolar İzlemeye Göre Bireylerin Hayvan Haklarına Yönelik Tutum Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Videoları ilgiyle izleme	N	$\bar{X}$	Ss
Evet	339	136.87	12.72
Hayır	32	121.44	16.49
Bazen	122	126.63	18.25

Tablo 14: Hayvanlarla İlgili Videolar İzlemeye Göre Bireylerin Hayvan Haklarına Yönelik Tutum Puanlarına Ait Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2
Gruplararası	14242.14	2	7121.07	33,75	.000*	.12
Gruplariçi	103385.30	490	210.99			
Toplam	117627.44	492				

*p< .001

Tablo 14'te görüldüğü gibi, bireylerin hayvan haklarına yönelik tutumları, toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videolar izleme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F_{(2, 49)}=33.75$, $p < .001$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek amacıyla ve varyans homojen olmadığı için Dunnett's C testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 15'de verilmiştir.

Tablo 15: Hayvanlarla İlgili Videolar İzleme Durumuna Göre Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Farklaşmasına İlişkin Dunnett's C Testi Sonuçları

(I) Videoları ilgiyle izleme	(J) Videoları ilgiyle izleme	Ortalamalar Arası Fark (I-J)
Evet	Hayır	15,43*
	Bazen	10,24*
Hayır	Evet	-15,43*
	Bazen	-5,19
Bazen	Evet	-10,24*
	Hayır	5,19

*p< .05

Tablo 15 incelendiğinde, toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleyenler ($\bar{X} = 136.87$), ilgiyle izlemeyenlere ($\bar{X} = 121.44$) ve bazen ilgiyle izleyenlere ($\bar{X} = 126.63$) göre hayvan haklarına yönelik tutumlar konusunda anlamlı düzeyde yüksek görülmektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.12$) bu farkın küçük etki büyüklüğünde olduğunu göstermektedir.

4.9. Hayvan Hakları ile İlgili Tutumların Empatiyi Yordamasına İlişkin Bulgular

Hayvan haklarına yönelik tutumların empatiyi yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla Standart Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Bu analizin öncesinde doğrusallık, normallik, eş varyanslık, çoklu ortak doğrusallık analizleri kontrol edilmiş ve sağlanmıştır. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi öncesinde yapılan Pearson Korelasyon Analizi sonuçları Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16: Hayvan Hakları ile İlgili Tutumlar ve Empati Arasındaki Korelasyona İlişkin Bulgular

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.Empati	1.00					
2. Hayvan Haklarına Yönelik Tutum	.56**	1.00				
3. Evcil Hayvan Sahibi Olma	.01	.11*	1.00			
4.Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olma	.15**	.16**	.29**	1.00		
5.Hayvan Hakları ile İlgili STK Üyeliği	.08	.21**	.26**	.12**	1.00	
6.Hayvanlarla İlgili Videoları İzleme	-.28**	-.31**	-.09*	-.15**	-.15**	1

*p< .05 **p< .01

Tablo 16’da görüldüğü üzere yapılan analizde hayvan haklarına yönelik tutum ile empati değişkenleri arasında güçlü ve pozitif ($r = .56, p < .01$); geçmişte evcil hayvan sahibi olma ile empati arasında anlamlı, pozitif yönde ve düşük düzeyde ($r = .15, p < .01$); toplu taşıma araçlarında gösterilen hayvanlarla ilgili videoları ilgi ile izleme durumu ile empati arasında anlamlı, negatif yönde ve düşük düzeyde ($r = -.28, p < .01$) bir korelasyon olduğu görülmüştür. Evcil hayvan sahibi olma ve hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olma değişkenleri ile empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Yetişkinlerde hayvan haklarına yönelik tutumların empatiyi yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla Standart Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Analize, korelasyon sonucunda aralarında anlamlı ilişki bulunan değişkenler dahil edilmiştir. Standart Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi sonuçları Tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 17: Empati Düzeyinin Yordanmasına İlişkin Standart Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi R
Sabit	29.37	3.47	-	8.46	.00	-	-
Hayvan Haklarına Yönelik Tutum	.33	.03	.51	12.83	.00**	.56	.50
Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olma	1.16	.83	.05	1.40	.16	.15	.06
Hayvanlarla İlgili Videoları İlgili İzleme	1.28	1.60	.06	.80	.43	.30	.04
Hayvanlarla İlgili Videoları Bazen İlgili İzleme	-1.51	1.66	-.07	-.91	.36	-.25	-.04
R=.57	R ² =.33						
F _(4,488) =58.85	p=.00						

p<.05* p<.01**

Hayvan haklarına yönelik tutumlar, geçmişte evcil hayvan sahibi olma, hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleme ve bazen ilgiyle izleme değişkenleri birlikte, empati ile anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Bu değişkenler birlikte, empati düzeyindeki varyansın %33’ünü açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin empati üzerindeki görelî önem sırası hayvan haklarına yönelik tutumlar, hayvanlarla ilgili videoları bazen ilgiyle izleme, hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleme ve geçmişte evcil hayvan sahibi olmadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise, hayvan haklarına yönelik tutumların empati üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görölmektedir. Geçmişte evcil hayvan sahibi olma ve hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleme durumları ise empati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

5. TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde yapılan çalışmadan elde edilen bulgular, ilgili alanyazın ışığında tartışılmış ve yorumlanmıştır.

5.1. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada kadınların empati puanlarının erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Alan yazın incelendiğinde kadınların empati düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşan başka çalışmalar da vardır (Akbulut ve Sağlam, 2010; Angantyr ve diğ., 2011; Daly ve Morton, 2006; Eisenberg ve Lennon, 1983; Hazel ve diğ., 2011; Henry, Sager ve Plunkett., 1996; Hills, 1993; Özcan, 2016; Pala, 2008; Paul, 2000; Pifer ve diğ., 1994; Signal ve Taylor, 2007; Teke ve diğ., 2010). Bununla birlikte bazı araştırmalarda ise empatinin cinsiyetler arasında farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Bulut ve Düşmez, 2014; Daly ve Morton, 2003; Saygılı ve diğ., 2015; Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002).

Empatide cinsiyet farklılıkları, kültürel ya da biyolojik etkenlerden kaynaklanabilmektedir. Empatik gelişimin doğumdan itibaren ve hayat boyunca genellikle kadınlarda erkeklere göre daha ileri düzeyde olduğu görülmektedir (Christov-Moore ve diğ., 2014). Bebeklik döneminde kız bebeklerin erkeklere göre annelerinin yüz ifadelerine ve seslerine daha duyarlı olmaları ve kadınların erkeklere göre yüz ifadelerini daha hızlı ve doğru tanıyabilmelerine dair yapılan çalışmalar, empatideki cinsiyet farklılıklarının evrimsel ve genetik etkilerine örnek gösterilebilir (Gunnar ve Donahue, 1980; Mayes ve Carter, 1990). Ancak tek etkenin biyolojik olmadığı, sosyal etkenlerin de empatideki cinsiyet farklılıkları için önemli olduğu düşünülmektedir. Ailelerin genellikle kız çocuklarında empatik bazı davranışları daha çok pekiştirmeleri ve ilgilenmeleri ve rol model olmaları da etkenler arasındadır (Christov-Moore ve diğ., 2014). Dolayısıyla bu araştırmada da, tüm bu faktörlerin rol oynadığı düşünülmektedir.

Bu araştırmada ayrıca yetişkin bireylerin hayvan haklarına yönelik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve kadınların hayvanlara yönelik tutumlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Alan yazında yer alan bazı araştırmaların sonuçlarında da kadınların hayvanlara yönelik tutumlarının erkeklere göre daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır (Broida ve diğ., 1993; Driscoll, 1995; Ellingsen ve diğ., 2010; Furnham ve Heyes, 1993; Furnham, McManus ve Scott, 2003; Hazel, Signal ve Taylor, 2011; Herzog, Betchart ve Pittman, 1991; Hills, 1993; Kafer ve diğ., 1992; Mathews ve Herzog, 1997; zen ve diğ., 2009; Paul, 2000; Paul ve Podberscek, 2000; Phillips ve McCulloch, 2005; Signal ve Taylor, 2006; Signal ve Taylor, 2007; Taylor ve Signal, 2005; Pious, 1996). Ancak Vigorito'nun 1996 yılında yaptığı araştırmada hayvan hakları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Toplumsal cinsiyet, sosyal yapılanma sonucu oluşan, kadın ve erkeğin kültürel rol ve sorumluluklarıdır (Guha, 2008). Toplumsal cinsiyet rolleri ise, kültürün kadın ve erkeklere atfettiği özellik ve rolleri içermektedir. Kadınların sahiplenme ve bakım gösterme davranışlarının küçük yaşlardan itibaren toplum tarafından daha çok pekiştirildiği bilinmektedir (Melson ve Fogel, 1989). Bu bağlamda hayvanlarla ilgilenme, besleme, onların varlıklarını koruma gibi "ana" tutumların kadınlarda daha yaygın olması, toplumsal cinsiyet rollerinin bir sonucu olarak görülebilir.

5.2. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Eğitim Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki bireylerin empati puanlarının, zorunlu eğitim düzeyindeki bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Alanyazın incelendiğinde empati düzeyi ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür (Bulut ve Düşmez, 2014; elik ve ağdaş, 2010; zcan, 2016; Saygılı ve diğ., 2015; Taleghani ve diğ., 2017).

Empati ile eğitim düzeyi arasında ilişki bulunmadığında, buna sebep olarak empatinin eğitim ile geliştirilebilmesinin güçlüğü gösterilmektedir (Saygılı ve diğ., 2015). Ancak literatürde empatik becerilerin geliştirilebildiğini gösteren araştırmalar da mevcuttur (Karaca, Açıkgöz ve Akkuş, 2013) . Dolayısıyla lisans ve lisansüstü eğitim sürecinde edinilen entelektüel birikim çerçevesinde empatik becerilerin geliştirilebilir olması bu araştırmadaki farklılığın nedeni olarak düşünülebilir.

Bu araştırmada ayrıca lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanlarının, zorunlu eğitim düzeyindeki bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmanın bu bulgusundan farklı olarak, Signal ve Taylor, 2006 yılında yaptıkları araştırmada üniversitelilerin tutum puan ortalamalarının daha az eğitilmiş bireylerden yüksek olduğunu ancak bu sonucun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Furnham, McManus ve Scott (2003) eğitim düzeyi ve hayvan deneylerine yönelik tutumlar arası anlamlı fark olmadığı; Ellingsen ve diğ., (2010) ve Kafer ve diğ. (1992) ise eğitim düzeyinin artmasıyla hayvanlara yönelik olumlu tutumların azaldığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Hayvan haklarına yönelik olumlu tutumlar ve hayvan hakları savunuculuğu, içinde bulunulan kültürden yakinen etkilenmektedir (Pifer ve diğ., 1994). Türkiye’de birçok üniversite hem kampüslerinde birçok hayvana ev sahipliği yapmakta hem de bünyelerinde hayvan haklarını savunmaya yönelik kulüp ve topluluklar bulundurmaktadır. Dolayısıyla lisans ve lisansüstü eğitim seviyesindeki bireylerin, üniversite çevresinde hayvanlarla etkileşimde bulunması ya da bu alanda hak savunuculuğu yapan bireylerle tanışması daha kolay olabilmektedir. Ayrıca yine lisans ve lisansüstü eğitim seviyesindeki bireyler, değişen kültürde hayvan haklarına yönelik çalışmalarla dair bilimsel merak ile daha çok bilinçlenebilirler.

5.3. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Medeni Duruma Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada bekâr bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanlarının evli bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, Kafer ve diğ. (1992) tarafından yapılan araştırmanın sonucuyla paralellik göstermektedir. Bu bulgu, evli kişilerin, eş, ebeveyn, iş ve ev işleri gibi sorumlulukları nedeniyle çevrelerine daha az dikkat ve zaman ayırmaları ile ilgili olabilir. Bu sorumluluklar nedeniyle hayvan hakları üstünde düşünmemiş, hayvanlarla temas anlamında deneyim sahibi olmamış olabilirler.

Bu araştırmada bekâr bireylerin empati puanlarının, evli bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulgunun tam tersine Bulut ve Düşmez (2014) evli bireylerin empati puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca empati ve medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşan çalışmalara da rastlanmaktadır (Akbulut ve Sağlam, 2010; Çelik ve Çağdaş,

2010; Özcan, 2016; Paul, 2000; Taleghani ve diğ., 2017). Araştırmanın bir diğer bulgusu, bekâr kişilerin hayvan haklarına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğudur. Hayvan haklarına yönelik olumlu tutumlar da empatiyi yordamaktadır. Bu açıdan bakıldığında hayvan haklarına yönelik olumlu tutumlara sahip bekârların empatisinin de daha yüksek olabileceği düşünülmektedir.

5.4. Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Çocuk Sahibi Olup Olmamaya Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada çocuk sahibi olmayan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanlarının, çocuk sahibi bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Alanyazın incelendiğinde, çocuk sahibi olma ile hayvanlara yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür (Paul, 2000; Signal ve Taylor, 2006). Medeni durum ile benzer bir biçimde, çocuk sahibi bireyler zamanlama ve sorumluluklardan ötürü hayvan hakları ile ilgili olmayabilir.

Bu araştırmada çocuk sahibi olmayan bireylerin empati puanlarının, çocuk sahibi bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer bir sonucu Paul (2000) de vurgulamaktadır. Ayrıca empatinin çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmadığını belirten bir araştırma da mevcuttur (Çelik ve Çağdaş, 2010). Araştırmada, çocuk sahibi olmayan kişilerin hayvan haklarına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu ve hayvan haklarına yönelik olumlu tutumların da empatiyi yordadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda hayvan haklarına yönelik olumlu tutumlara sahip çocuk sahibi olmayan bireylerin empatisinin de daha yüksek olabileceği düşünülmektedir.

5.5. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Evcil Hayvan Sahibi Olup Olmamaya Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada evcil hayvan sahibi bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanlarının, evcil hayvan sahibi olmayan bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer biçimde evcil hayvan sahiplerinin hayvanlara yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar alanyazında yer almaktadır (Daly ve Morton, 2009; Hazel ve diğ., 2011; Kafer ve diğ., 1992; Özen ve diğ., 2009; Paul, 2000; Taylor ve Signal, 2005). Bir araştırmada ise, hayvanlara yönelik tutumlar ile evcil hayvan sahibi olma arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığı görülmektedir (Signal ve Taylor, 2006).

Evcil hayvan sahibi olmak, bireylerin hayvanların ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır (Melson ve Fogel, 1989). Evcil hayvan sahibi bireyler, hayvanlarının iyilik hali için nasıl beslenmeleri, hangi ortamda yaşamaları, sağlık koşullarının nasıl olması gerektiği gibi birçok konuda bilgi sahibi olmak zorundadır. Bireyler kendi evcil hayvanlarını gözleme, onlarla ilgilenme ve onların haklarını gözetme yoluyla, zamanla diğer hayvanların haklarına yönelik olumlu tutumlar da geliştirecek; evcil hayvanlarına yönelik sahip oldukları olumlu tutumları örneğin sokak hayvanlarına, binek hayvanlara, nesli tükenmekte olan hayvanlara ya da sirk hayvanlarına karşı da genelledebilecektir.

5.6. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Geçmişte Evcil Hayvan Sahibi Olup Olmama Göre Farklaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada geçmişte evcil hayvan sahibi olan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanlarının, daha önce hiç evcil hayvan sahibi olmamış bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Alanyazın incelendiğinde evcil hayvan sahiplerinin hayvanlara yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Daly ve Morton, 2009; Ellingsen ve diğ., 2010; Paul, 2000; Paul ve Serpell, 1993). Bununla birlikte, geçmişte evcil hayvan sahibi olmak ile hayvanlara yönelik olumlu tutumlar göstermek arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını belirten araştırmalar da mevcuttur (Signal ve Taylor, 2006; Taylor ve Signal, 2005).

Evcil hayvan sahibi olmak bireylerin hayvanlarla etkileşimi geçmesi ve bunun sonucunda olumlu tutumlar geliştirmesini sağlayan önemli faktörlerdendir. Özellikle çocuklukta evcil hayvan sahibi olduğunda, çocuklar genellikle evcil hayvanların rutin ihtiyaçlarıyla ilgilenen, oyunlar oynayan ve evcil hayvanlarıyla daha güçlü bağlar kurabilen kişilerdir (Fifield ve Forsyth, 1999). Dolayısıyla bireylerin yaşamlarında geçmişte dahi olsa evcil hayvan sahibi olmuş olmaları, evcil hayvanları ile kurdukları bağ ve ilişki kapsamında diğer hayvanların haklarına yönelik de olumlu tutumlar geliştirmiş olmalarını sağlayabilir.

5.7. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Hayvan Hakları İle İlgili Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Olup Olmamaya Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada hayvan hakları alanında bir sivil toplum kuruluşuna üye olan bireylerin hayvan haklarına yönelik tutum puanlarının, hayvan hakları alanında bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayan bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Alanyazın incelendiğinde var olan araştırmaların da benzer sonuçlara ulaştığı görülmüştür (Broida ve diğ., 1993; Özkul ve diğ., 2013; Signal ve Taylor, 2007).

Hayvan haklarına yönelik olumlu tutumlara sahip olan kişiler, bu hakları savunmak isteyeceklerdir. Hayvan haklarına yönelik sivil toplum kuruluşları da, bu amaçla kurulmuş ve bir topluluk olarak hareket ederek daha etkili olmayı amaçlamış birimlerdir. Dolayısıyla hayvanlara yönelik olumlu tutumlara sahip kişilerin bu kuruluşlara üye olmak ve aktif yer almak istemeleri doğaldır. Durumun bir diğer boyutu ise, bireylerin bu tür derneklerde bir araya gelerek birbirlerine hayvan haklarına yönelik daha çok şey öğretebilmeleri ve birbirlerini bu alanda pekiştirerek olumlu tutumlarını daha da artırmaları olabilir.

5.8. Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Toplu Taşıma Araçlarında Hayvanlarla İlgili Videolar İzleyip İzlememe Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada toplu taşıma araçlarındaki ekranlarda gösterilen hayvan videolarını ilgiyle izleyenlerin hayvan haklarına yönelik tutumlarının, ilgiyle izlemeyenlere ve bazen ilgiyle izleyenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Alanyazında bu tür bir araştırma bulunmamıştır.

Hayvanlara yönelik olumlu tutumlara sahip kişiler, hayvanların yer aldığı videoları izlemeyi eğlenceli, rahatlatıcı ve zevkli bulabilir. Ancak aynı zamanda, toplu taşımalarda ya da sosyal medyada yayınlanan sevimli hayvan videoları, bireylerin hayvanlara dair daha olumlu tutumlara sahip olmalarını da sağlayabilir.

5.9. Hayvan Hakları ile İlgili Tutumların Empati Düzeyini Yordamasına İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada standart regresyon analizi ile empatinin yordayıcılarının neler olduğu konusunda bir keşif yapılmış, hayvan hakları ile ilgili tutumların empatiye nasıl bir katkı sağladığı ve toplam açıklanan varyansın miktarını öğrenmek amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre yordayıcı değişkenlerin empati üzerindeki görece önem sırası hayvan haklarına yönelik tutumlar, hayvanlarla ilgili videoları bazen ilgiyle izleme, hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleme ve geçmişte evcil hayvan sahibi olmadır. Sonuç olarak hayvan hakları ile ilgili tutumların empati düzeyindeki varyansın %33'ünü açıkladığı bulunmuştur.

Alanyazın incelendiğinde, hayvanlara yönelik tutumlar ile empatiyi ele alan araştırmaların benzer sonuçlar gösterdiği görülmüştür (Ascione, 1992; Broida ve diğ., 1993; Daly ve Morton, 2006; Eckardt Erlanger ve Tsytsarev, 2012; Ellingsen ve diğ., 2010; Furnham, McManus ve Scott, 2003; Hazel ve diğ., 2011; Hergovich ve diğ., 2002; Hills, 1993; Paul, 2000; Poresky ve Hendrix, 1990; Signal ve Taylor, 2007; Taylor ve Signal, 2005; Thompson ve Gullone, 2008). Bununla birlikte Daly ve Morton, (2003) hayvanlara yönelik tutumlar ile empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını; Henry (2006) ise bu ilişkinin negatif yönde olduğunu belirtmiştir.

İnsanların hayvanlara karşı sahip olduğu olumlu duygu, düşünce ve davranışlar, diğer insanlara karşı tutumlarını da geliştirebilmektedir. Doğadaki tüm varlıkların ihtiyaçlarını anlamak, bu ihtiyaçları karşılamalarına yardımcı olmak ve dünyada zarar görmeden yaşama haklarını savunmak için insanların empati becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmanın bu sonucu hayvan haklarına yönelik olumlu tutumlar geliştirmenin bireylerde empati düzeyini de artıracığı şeklinde yorumlanabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

6.1. Sonuçlar

Bu araştırmanın sonucunda;

1. Kadınların hayvan haklarına yönelik tutum puan ortalamalarının erkeklere göre; lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki bireylerin, zorunlu eğitim düzeyindeki bireylere göre; bekârların evlilere göre; çocuk sahibi olmayanların, çocuk sahibi olanlara göre; şimdi ve geçmişte evcil hayvan sahibi olanların, olmayanlara göre; hayvan hakları ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olanların, olmayanlara göre; toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleyenlerin, izlemeyenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

2. Kadınların empati puanlarının erkeklere göre; lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki bireylerin, zorunlu eğitim düzeyindeki bireylere göre; bekârların evlilere göre; çocuk sahibi olmayanların, çocuk sahibi olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

3. Hayvan haklarına yönelik tutumların empati üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu bulunmuştur. Yordayıcı değişkenlerin, empati düzeyindeki varyansın %33'ünü açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

6.2. Öneriler

Araştırmanın sonuçları ve yeni yapılacak çalışmalara yönelik öneriler ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

6.2.1. Araştırmanın Sonuçları ile İlgili Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayalı öneriler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

1. Araştırmanın sonucuna ve literatürdeki benzer araştırma sonuçlarına göre erkek bireylerin hayvan haklarına yönelik tutumları kadınlara göre anlamlı düzeyde düşüktür. Genç yaşlardan itibaren erkeklerde hayvanlara yönelik olumlu tutum geliştirme konusunda çalışmalar yapılabilir. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerine yönelik kalıp yargıların yıkılmasına yönelik çalışmalar yapmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.
2. Araştırmanın sonuçlarına göre geçmişte ve şu anda evcil hayvan sahibi olan bireylerin hayvanlara yönelik tutumları daha olumludur. Özellikle çocukluk yıllarında empati gelişimine katkıda bulunmak için; imkanları uygun ailelere evcil hayvan sahiplenmek önerilebilir.
3. Toplu taşıma araçlarında hayvanlarla ilgili videoları ilgiyle izleyenlerin hayvan haklarına yönelik tutumlarının da daha yüksek olduğu bulunmuştur. Gösterilen bu videoların içeriğine hayvan haklarına yönelik farkındalığı artırabilecek unsurların eklenmesinin de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
4. Hayvan hakları ile ilgili tutumlar, empatiyi anlamlı ve olumlu bir şekilde yordamaktadır. Dolayısıyla empati geliştirmek hedeflendiğinde; hayvanlarla etkileşimde olmak, olumlu bağlar kurmak ve özellikle hayvan haklarına yönelik geliştirici çalışmalar ve etkinlikler yapılabilir. Bu etkinlikler, tüm okul düzeylerindeki çocuk ve gençlere uygun şekilde planlanmalı ve uygulanmalıdır.

6.2.2. Yeni Yapılacak Çalışmalara Yönelik Öneriler

Yeni yapılacak çalışmalara yönelik öneriler maddeler halinde sunulmuştur:

1. Hayvanlara yönelik tutumları ele alan araştırmalar, özellikle ülkemizde oldukça az bulunmaktadır. Hayvanlara yönelik tutumların psikolojik danışmanlıkta en önemsenen becerilerden empatiyi yordayıcı olması; bu alandaki çalışmaların artması için büyük bir sebep olarak görülebilir.
2. Bu araştırmada çalışma grubuna ölçekler internet aracılığı ile uygulanmıştır. Bireylerin çalışma grubuna kabulü için ölçüt, yetişkin olmalarıdır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda daha homojen gruplar sağlayabilmek adına eğitim düzeyi, yaş, evcil hayvan sahibi olma gibi kategoriler için kademeli örnekleme yöntemi kullanılabilir.

3. Hayvan haklarına yönelik tutumlar hakkında ülkemizde geliştirilmiş yalnızca bir ölçek olduğu görülmüştür. Daha güvenilir, tutarlı ve genellenebilir sonuçlara ulaşmak açısından hayvanlara ya da hayvan haklarına yönelik tutumları ele alan başka ölçme araçlarının da geliştirilmesi önerilebilir.
4. Hayvanlarla ilgili videoları izlemek, bireylerin hayvanlara dair daha olumlu tutumlara sahip olmalarını da sağlayabilir. Bu konu, gelecekte yapılacak araştırmalarda ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Emine, Halil İbrahim Sağlam. 2010. Sınıf Öğretmenlerinin Empatik Eğilim Düzeylerinin İncelenmesi. **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c.7 s.2: 1068–1083.
- Akgül, Nagehan, Nurgül Yavuzer. 2019. Kişilerarası Duyarlılık Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Empati ve İletişim Becerilerine Etkisi. **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**. c. 14 s. 2:539-554.
- Akgün, Özge. 2019. Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Genel Empati Düzeyleri İle Hekimlik Empati Becerilerinin Karşılaştırılması Ve Tıp Eğitimi Boyunca Empati Düzeylerindeki Değişimin Değerlendirilmesi.Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Akoğlu, Selinay Çağlar. 2014. Ekolojik ikilemler ve Hayvan Hakları. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyol, Filiz. [22.05.2015]. Hayvanların Yaşam Hakları Konfederasyonu. <http://www.haykonfed.org/2015/05/22/hayvan-haklari-evrensel-beyannamesi-unesco-2/>
- Angantyr, Malin, Jakob Eklund, Eric M. Hansen. 2011. A comparison of empathy for humans and empathy for animals. **Anthrozoös**. c.24 s.4: 369–377.
- Aronson, Elliot, Timothy Wilson, Robin M. Akert. 2010. **Sosyal Psikoloji**. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ascione, Frank R. 1992. Enhancing Children's Attitudes about the Humane Treatment of Animals: Generalization to Human-Directed Empathy. **Anthrozoös**. c.5 s.3: 176–191.
- Avcıoğlu, Gürcan Şevket. 2014. Sosyal bilimlerde internet anketi uygulamaları: cevaplama oranı, veri kalitesi, örneklem sorunları ve çözümleri. **International Journal of Human Sciences**. c.11 s.2: 89.
- Ay, Merve Günay, Birim Günay Kılıç. 2019. Nörogelişimsel Bozukluklar ve Empati. **Ortadoğu Tıp Dergisi**. c. 11 s. 4: 585-595.
- Balkan, Arzu, Müjdat Balkan. 2013. Hayvan çalışmalarında etik, laboratuvar standadizasyonu ve hayvan bakımı ile ilgili yasal zorunluluklar. **Türk Toraks Dergisi**. c.14 s.2: 6–9.
- Başer, Doğa, Mehmet Kırlioğlu, Huriye İrem Kalaycı Kırlioğlu. 2019. Empati

Kavramına Bauman Çerçevesinden Bir Bakış. **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**. c.13 s. 19: 2323-2344.

Beatson, Ruth M., Michael J. Halloran. 2007. Humans rule! The effects of creatureliness reminders, mortality salience and self-esteem on attitudes towards animals. **British Journal of Social Psychology**. c.46 s.3: 619–632.

Bekoff, Marc. 2010. **Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare**. 2.bs. California: ABC-CLIO.

Bratko, Denis, Vlasta Vizek Vidović, Vesna Vlahović Štetić. 1999. Pet Ownership, Type of Pet and Socio-Emotional Development of School Children. **Anthrozoös**. c.12 s.4: 211–217.

Broida, John, Leanne Tingley, Robert Kimball, Joseph Miele. 1993. Personality Differences between Pro- and Anti- vivisectionists. **Society and Animals**. c.1 s.2: 129–144.

Brothers, Leslie. 1989. Special Articles A Biological Perspective on Empathy. **American Journal of Psychiatry**. c.146 s.1: 10–19.

Bulut, Hikmet, İhsan Düşmez. 2014. Öğretmenlerin Empatik Eğilim Becerilerinin Demografik ve Mesleki Değişkenler Bakımından Karşılaştırılması. **Journal of Social Sciences**. c.5: 105–115.

Büyüköztürk, Şener. 2002. **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik. Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum**. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Büyüköztürk, Şener, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel. 2014. **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık

Cevizci, Sibel, Ethem Eringöz, Zuhale Baltaş. 2009. Ruh Sağlığının İyileştirilmesinde Destek Bir Tedavi Yaklaşımı: Hayvan Destekli Tedavi. **Nobel Medicus**. c.5 s.1: 4–9.

Christov-Moore, Leonardo, Elizabeth A. Simpson, Gino Coudé, Kristina Grigaityte, Marco Iacoboni, Pier Francesco Ferrari. 2014. Empathy: Gender effects in brain and behavior. **Neuroscience and Biobehavioral Reviews**. c.46: 604–627.

Corey, Gerald. 2015. **Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy**. California: Nelson Education.

Çalışkan, Nihat, Mehmet Aydın, Mustafa Aslander. 2014. Empati ve Hayvanlarla İletişim. **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c.1 s.1: 29–42. Retrieved from

Çankaya, Gamze, Hatice Ergin. 2015. Çocukların Oynadıkları Oyunlara Göre Empati ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi**. c. 1 s. 3: 283-297

- Çelik, Esmâ, Aysel Çağdaş. 2010. Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. 23–38.
- Daly, Beth, L. L. Morton. 2003. Children with pets do not show higher empathy : A challenge to current views. **Anthrozoös**. c.16 s.4: 298–314.
- _____. 2006. An investigation of human-animal interactions and empathy as related to pet preference, ownership, attachment, and attitudes in children. **Anthrozoös**. c. 19 s.2: 113–127.
- _____. 2009. Empathic differences in adults as a function of childhood and adult pet ownership and pet type. **Anthrozoös**. c. 22 s.4: 371–382.
- De Waal, Frans. 2008. Putting the Altruism Back into Altruism: The Evolution of Empathy. **Annual Review of Psychology**. c.59 s.1: 279–300.
- _____. 2014. **Empati Çağı**. İstanbul: Akılçelen Kitapları.
- Decety, Jean, Philip L. Jackson. 2004. The functional architecture of human empathy. **Behavioral and cognitive neuroscience reviews**. c.3 s.2: 71-100
- Doğan, Aysel. 2006. Hayvan Hakları Sorununa Biyosantrik Bir Yaklaşım. **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**. c. 23 s.1: 33–43.
- Dökmen, Üstün. 2013. **Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati** İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Driscoll, Janis Wiley. 1995. Attitudes toward Animals: Species Ratings. **Society and Animals**. c. 3 s. 2: 139–150.
- Eckardt Erlanger, Ann C, Sergei Tsytsev. 2012. The relationship between empathy and personality in undergraduate students' attitudes toward nonhuman animals. **Society and Animals**. c. 20 s. 1: 21–38.
- Efeoğlu, Mehmet. 2019. Vejetaryen ve Vejetaryen Olmayan Bireylerin Sosyotropik-Otonomik Kişilik Özellikleri, Empati Eğilimleri Ve Saldırganlık Davranışları Açısından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eisenberg, Nancy, Randy Lennon. 1983. Sex Differences in Empathy and Related Capacities. **Psychological Bulletin**. c. 94 s. 1: 100–131.
- Elikesik, Meral, Mete Alım. 2013. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Empati ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Empatik Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 17 s. 3: 167-180.
- Ellingsen, Kristian, Adroaldo Jose Zanella, Ellen Bjerkås, Astrid Indrebø. 2010. The Relationship between Empathy , Perception of Pain and Attitudes toward Pets among Norwegian Dog Owners. **Anthrozoös**. c. 23 s.3: 231–243.

- Erkuş, Adnan. 2009. **Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ersoy, Elif, Ferdi Köşger. 2016. Empati :Tanımı ve Önemi. **Osmangazi Tıp Dergisi**. c. 38 s.2: 9–17.
- Fifield, Sarah J, Darryl K. Forsyth. 1999. A Pet for the Children: Factors Related to Family Pet Ownership. **Anthrozoös**. c. 12 s.1: 24–32.
- Furnham, Adrian, Cecilia Heyes. 1993. Psychology Students' Beliefs About Animals and Animal Experimentation. **Personality and Individual Differences**. c. 15 s. 1: 1–10.
- Furnham, Adrian, Chris McManus, David Scott. 2003. Personality, empathy and attitudes to animal welfare. **Anthrozoös**. c. 16 s.2: 135–146.
- Hile, Kevin. 2004. **Animal Rights**. Philadelphia: Infobase Publishing.
- Gallese, Vittorio. 2013. Mirror neurons, embodied simulation and a second-person approach to mindreading. **Cortex**. c.49 s.10: 2954–2956.
- Goleman, Daniel. 1998. **Duygusal Zeka**. çev. Banu Seçkin Yüksel. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Guha, Martin. 2008. **International Encyclopedia of the Social Sciences**. Reference Reviews, 17-19.
- Gunnar, Megan R., Margaret Donahue. 1980. Sex differences in social responsiveness between six months and twelve months. **Child Development**. c.51: 262–265.
- Hazel, J. Susan, Tania D. Signal, Nicola Taylor. 2011. Can Teaching Veterinary and Animal-Science Students about Animal Welfare Affect Their Attitude toward Animals and Human-Related Empathy? **Journal of Veterinary Medical Education**. c.38 s.1: 74–83.
- Henry, Bill C. 2006. Empathy, home environment, and attitudes toward animals in relation to animal abuse. **Anthrozoös** c.19 s.1: 17–34.
- Henry, Carloyn S., David W. Sager, Scott W. Plunkett. 1996. Adolescents' Perceptions of Family System Dyadic Parent-Adolescent Characteristics, and Behaviors, Adolescent Qualities, Adolescent Empathy. **Family Relations**. c.45 s.3: 283–292.
- Hergovich, Andreas, Bardia Monshi, Gabriele Semmler, Verena Ziegelmayer. 2002. The effects of the presence of a dog in the classroom. **Anthrozoös**. c.15 s.1: 37–50.
- Herzog Jr, Harold A, Nancy S. Betchart, Robert B. Pittman. 1991. Gender, sex role orientation, and attitudes toward animals. **Anthrozoös**. c. 4 s. 3: 184-191.

- Hills, Adelma. 1993. The Motivational Bases of Attitudes Toward Animals. **Society and Animals**. c. 1 s. 2: 111–128.
- İncazlı, Seçil Beyece, Serap Özer, Yasemin Yıldırım. 2016. Rehabilitasyon Hemşireliğinde Hayvan Destekli Uygulamalar. **Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi**. c. 5 s. 2: 88–93.
- Jahoda, Gustav. 2005. Theodor lipps and the shift from “sympathy” to “empathy.” **Journal of the History of the Behavioral Sciences**. c. 41 s. 2: 151–163.
- Jolliffe, Darrick, David Farrington. 2006. Development and validation of the Basic Empathy Scale. **Journal of Adolescence**. c. 29 s. 4: 589-611.
- Kabapınar, Yücel. 2004. İlköğretimdeki Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinde Kullanılacak Bir Öğretim Etkinliği Olarak Resim Çizimi Yoluyla Empati. **M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**. s. 20: 85-100
- Kafer, Rudy, Dan Lago, Patricia Wamboldt, Fred Harrington. 1992. The Pet Relationship Scale: Replication of Psychometric Properties in Random Samples and Association With Attitudes Toward Wild Animals. **Anthrozoös**. c. 5 s. 2: 93–105.
- Karaca, Aysel, Ferhan Açıkgöz, Dilek Akkuş. 2013. Eğitim ile Empatik Beceri ve Empatik Eğilim Geliştirilebilir mi?: Bir Sağlık Yüksekokulu Örneği. **Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**. c. 4 s. 3: 118–122.
- Karaman, Naşide Nur, Sümeyya Tatlı, Mustafa Yavuzekinci. 2017. İletişim Derslerinin Empatik Eğilim ve Prososyal Davranışlar Üzerine Etkisinin İncelenmesi. **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 10 s. 2: 91-104
- Karasar, Niyazi. 2013. **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. 25. bs. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Özgür Salih, Fatih Orçan. 2019. Mutluluğun Empati, Affetme ve Yaşam Doyumu Arasındaki Aracı Rolü: Bir Yol Analizi. **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. c. 19 s. 2: 540-554
- Kayaer, Mesut. 2013. Çevre ve Etik Yaklaşımlar. **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**. c. 1 s. 2: 63–76.
- Kellert, Stephen R. 1984. American Attitudes Toward and Knowledge of Animals: An Update. **Advances in Animal Welfare Science**. 177–213.
- Mathews, Steve, Harold Herzog. 1997. Personality and Attitudes Toward the Treatment of Animals. **Society ve Animals**. c. 5 s. 2: 169–175.
- Mayes, Linda C., Alice S. Carter. 1990. Emerging social regulatory capacities as seen in the still-face situation. **Child Development**. c. 61 s. 3: 754–763.

- McPhedran, Samara. 2009. A review of the evidence for associations between empathy, violence, and animal cruelty. **Aggression and Violent Behavior**. c. 14 s. 1: 1–4.
- Mehrabian, Albert, Norman Epstein. 1972. A measure of emotional empathy. **Journal of Personality**. c. 40 s.4: 525–543.
- Melikoğlu, Berfin. 2009. Türkiye’de kurulan ilk hayvanları koruma derneğinin tarihsel gelişimi. **Veteriner Hekimler Derneği Dergisi**. c. 80 s. 1: 37–44.
- Melson, Gail F., Alan Fogel. 1989. Children’s Ideas about Animal Young and Their Care : A Reassessment of Gender Differences in the Development of Nurturance. **Anthrozoös**. c. 2 s. 4: 265–273.
- Mickley, Linda, Michael Fox. 1987. The case against intensive farming of food animals. **Advances in Animal Welfare Science**. 257-272
- Montag, Christiane, Jürgen Gallinat, Andreas Heinz. 2008. Theodor Lipps and the Concept of Empathy: 1851–1914. **American Journal of Psychiatry**. c. 165 s. 10. 1261–1261.
- Özbek, Mehmet. 2010. İnsan İlişkilerinde Empatinin Yeri ve Önemi. **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**. s. 49.
- Özcan, Zeynep. 2016. Empati ve Dindarlık Arasındaki İlişki Relationship Between Empathy and Religiousness. **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. c. 5 s. 8: 2758–2781.
- Özen, Abdullah, Rahşan Özen, Aşkın Yaşar, Altan Armutak, Sadık Bayrak, Ahmet Gezman, İbrajım Şeker. 2009. Türk Veteriner Hekimliği Öğrencilerinin ve Eğitimcilerin Hayvanların Ahlaki Konumları ve Türlerin Derecelendirilmesine İlişkin Tutumları. **Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**. c. 15 s. 1: 111–118.
- Özgür, Atilla. 2010. Hayvanlarla Yaşamı Paylaşmak. **Veteriner Hekimler Derneği Dergisi**. c. 81 s. 2: 9–13.
- Özkul, Türel, Taner Sarıbaş, Ender Uzabacı, Erhan Yüksel. 2013. Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. **Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**. c. 19 s. 3: 365–369.
- Pala, Aynur. 2008. Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. c. 1 s. 23: 13–23.
- Pamuk, Deniz. 2015. Yaşlı Bireylerin Yaşamında Evcil Hayvanların Rolü. **Mediterranean Journal of Humanities**. s. 2: 297–306.
- Paul, Elizabeth. 2000. Empathy with animals and with humans: Are they linked? **Anthrozoös**. c. 13 s. 4: 194–202.
- Paul, Elizabeth, Anthony L. Podberscek. 2000. Veterinary education and students’ attitudes towards animal welfare. **The Veterinary Record**. c. 146 s. 10: 269–272.

- Paul, Elizabeth, James Serpell. 1993. Childhood Pet keeping and Humane Attitudes in Young Adulthood. **Animal Welfare**. c. 2 s. 4: 321–337.
- Pallant, Julie. 2017. **SPSS Kullanma Kılavuzu: SPSS ile Adım Adım Veri Analizi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Phillips, Clive J. C., Sturgis McCulloch, S. 2005. Student attitudes on animal sentience and use of animals in society. **Journal of Biological Education**. c. 40 s. 1: 17–24.
- Pifer, Linda, Kinya Shimizu, Ralph Pifer. 1994. Public Attitudes Toward Animal Research: Some International Comparisons. **Society and Animals**. c. 2 s. 2: 95–113.
- Pious, Scott. 1996. Attitudes Toward the Use of Animals in Psychological Research and Education: Results From a National Survey of Psychology Majors. **Psychological Science**. c. 7 s. 6: 352–358.
- Poresky, Robert H., Charles Hendrix. 1990. Differential Effects of Pet Presence and Pet-Bonding on Young Children. **Psychological Reports**. c. 67 s. 5: 51.
- Preston, Stephanie D., Frans De Wall. (2002). Empathy: Its ultimate and proximate bases. **Behavioral and Brain Sciences**. c. 25: 1–72.
- Regan, Tom. 2003. **Animal Rights, Human Wrongs**. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Rothgerber, Hank, Frances Mican. 2014. Childhood pet ownership, attachment to pets, and subsequent meat avoidance. The mediating role of empathy toward animals. **Appetite**. c. 79 s. 1: 11–17.
- Rowlands, Mark. 2009. **Animal Rights: Moral Theory and Practice**. 2. bs. London: Palgrave Macmillan.
- Savaş, Türker, İsmail Yaman Yurtman, Cemil Tölu. 2009. Hayvan Hakları ve Hayvan Refahı: Felsefi Bakış - Nesnel Arayışlar. **Haysansal Üretim**. c. 50 s. 1: 54–61.
- Santrock, John W. 2011. **Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim psikolojisi**. çev. Galip Yüksel. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Saygılı, Gizem, Halit Kırıktaş, Hüseyin Gülsoy. 2015. Bazı Değişkenlere Göre Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeyleri. **Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. c. 4 s. 1: 73–82.
- Siddiq, Abu Bakar, Ahsan Habib. 2016. Anthrozoology - An emerging robust multidisciplinary subfield of anthropological science. **Green University Review of Social Science**. c. 3 s. 1: 45–67.
- Siddiq, Abu Bakar, Çağdaş Erdem, Süleyman Şanlı. 2018. Türkiye ' de İnsan - Hayvan İlişki Bilimi Antrozooloji ' nin Faaliyet alanları. **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. c. 7 s. 2: 805–826.
- Signal, Tania, Nicola Taylor. 2006. Attitudes to Animals : Demographics Within a

- Community Sample. **Society and Animals**. c. 14 s. 2: 147-157.
- _____. 2007. Attitude to animals and empathy: Comparing animal protection and general community samples. **Anthrozoös**. c. 20 s. 2: 125–130.
- Singer, Peter. 2002. **Animal Liberation**. New York: Harper Collins Publishers.
- Sönmez, Veysel, Füsün G. Alacapınar. 2013. **Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sprinkle, Julie E. 2008. Animals, empathy, and violence: Can animals be used to convey principles of prosocial behavior to children? **Youth Violence and Juvenile Justice**. c. 6 s. 1: 47–58.
- Taleghani, Fariba, Elaheh Ashouri, Morteza Saburi. 2017. Empathy, Burnout, Demographic Variables and their Relationships in Oncology Nurses. **Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research**. c. 22 s. 1: 41–45.
- Tan, Duygu, Nesrin Çobanoğlu. 2013. Hukuki ve Etik Boyutuyla Türkiye ' de Hayvan Deneyleri. **Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History**. c. 21 s. 1: 24–37.
- Taylor, Nicola, Tania Signal. 2005. Empathy and attitudes to animals. **Anthrozoös**. c. 18 s. 1: 18–27.
- Teke, Kadir, Ekrem Cengiz, Cesim Demir. 2010. Hekimlerin Empatik Özelliklerinin Ölçümü ve Bu Ölçümlerin Demografik Değişkenlere Göre Değişimi. **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 19 s. 3: 505–516.
- Thompson, Kelly, Eleonora Gullone. 2008. Prosocial and Antisocial Behaviors in Adolescents: An Investigation into Associations with Attachment and Empathy. **Anthrozoös**. c. 21 s. 2: 123–137.
- Topcu, Çiğdem, Özgür Erdur-Baker, Yeşim Çapa-Aydın. 2010. Temel Empati Ölçeği Türkçe Uyarlaması : Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması Turkish Adaptation of Basic Empathy Scale : Validity and Reliability Study. **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**. c. 4 s. 34: 174–181.
- Tutarel-Kışlak, Şennur, Fazlı Çabukça. 2002. Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu ile İlişkisi. **Aile ve Toplum Dergisi**. c. 5 s. 5
- Vigorito, Michael. 1996. An Animal Rights Attitude Survey of Undergraduate Psychology Students. **Psychological Reports**. c. 79 s. 1: 131–142.
- Vizek-Vidović, Vlasta, Lidija Arambašić, Gordana Keresteš, Gordana Kuterovac-Jagodić, Vesna Vlahović-Štetić, V. 2001. Pet ownership in childhood and socio-emotional characteristics, work values and professional choices In early adulthood. **Anthrozoös**. c. 14 s. 4: 224–231.
- Walsh, Froma. 2009. Human-Animal Bonds: The Significance of Companion Animals. **Family Process**. c. 48 s. 4: 462–480.

- Wuensch, Karl, Kevin W. Jenkins, Michael G. Poteat. 2002. Misanthropy, idealism and attitudes towards animals. **Anthrozoös**. c. 15 s. 2: 139–149.
- Yaşar, Aşkın, Halis Yerlikaya. 2004. Dünya’da ve Türkiye’de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi. **Veteriner Bilimleri Dergisi**. c. 20 s. 4: 39–46.
- Yavaşlar, Yeşim. 2016. Empathy Skills In Middle Childhood: The Role of Child’s Temperament, Parenting Practices, And Mother’s Empathy. Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, Asuman. 2009. İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileriyle Aile İşlevleri ve Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. c. 1 s. 25: 153-165

EKLER

Ek 1. Gönüllü Katılım Formu

Araştırma

Sevgili Katılımcı,

Aşağıda cevaplayacağınız sorular bilimsel bir araştırma kapsamında hazırlanmıştır. Araştırma, hayvan haklarına yönelik tutumlar ve empati konusundadır. Size ait özel bilgiler talep edilmeyecek ve hiçbir bilgi etik ilkeler ya da bilimsel çalışmalar dışında başka bir yerde kullanılmayacaktır. Tüm soruları cevaplamanız çok önemlidir. Gerçek duygu ve düşüncelerinizi yansıtacak cevaplar vermenizi rica ederim.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Bu araştırma ve sonuçları hakkında bilgi edinmek için aybukedemir94@gmail.com adresine e-posta gönderebilirsiniz.

Aybüke Demir
Yıldız Teknik Üniversitesi
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

* Gerekli

Araştırmaya katılmayı ve sonuçlarının bilimsel çalışmalarda kullanılmasını *

- Kabul ediyorum
- Kabul etmiyorum

Ek 2. Kişisel Bilgi Formu

<p>1- Cinsiyetiniz</p> <p>☐ Kadın</p> <p>☐ Erkek</p>	<p>9- Evcil hayvanınız yoksa, bunun nedeni:</p> <p>☐ Aile bireylerinin istememesi</p> <p>☐ Hijyen sebepleri, tüy dökme sorunu</p> <p>☐ Alerji</p> <p>☐ Hayvan sahibi olmak istememe</p> <p>☐ Sorumluluk yükü</p> <p>☐ Uygun ortamın olmaması</p> <p>☐ Diğer: _____</p>
<p>2- Yaşınız</p> <p>Yanıtınız _____</p>	
<p>3- Eğitim Durumunuz</p> <p>☐ İlkokul</p> <p>☐ Ortaokul</p> <p>☐ Lise</p> <p>☐ Üniversite</p> <p>☐ Lisansüstü</p>	<p>10- Düzenli olarak sokak hayvanlarına mama, yiyecek, su verir misiniz?</p> <p>☐ Evet</p> <p>☐ Hayır</p> <p>☐ Bazen</p>
<p>4- Medeni Durumunuz</p> <p>☐ Evli</p> <p>☐ Bekar</p>	<p>11- Toplu taşıma araçlarında ve sosyal medyada yayınlanan sevimli hayvan videolarını ilgiyle izler misiniz?</p> <p>☐ Evet</p> <p>☐ Hayır</p> <p>☐ Bazen</p>
<p>5- Çocuk sahibi misiniz?</p> <p>☐ Evet</p> <p>☐ Hayır</p>	<p>12- Hayvan hakları ile ilgili herhangi bir dernek, kulüp ya da topluluğa üye misiniz?</p> <p>☐ Evet</p> <p>☐ Hayır</p>
<p>6- Şu anda evcil hayvanınız var mı?</p> <p>☐ Var</p> <p>☐ Yok</p>	<p>13- Vegetaryen ya da vegan bir beslenme biçimine sahip misiniz?</p> <p>☐ Evet</p> <p>☐ Hayır</p>
<p>7- Varsa evcil hayvanınızın türü nedir?</p> <p>☐ Kedi</p> <p>☐ Köpek</p> <p>☐ Kuş</p> <p>☐ Balık</p> <p>☐ Diğer</p>	
<p>8- Daha önceden bir evcil hayvanınız oldu mu?</p> <p>☐ Evet</p> <p>☐ Hayır</p>	

Ek 3. Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği Örnek Maddeler

	<i>Lütfen her bir maddeyi dikkatle okuduktan sonra, okuduğunuz maddeye ne kadar katıldığınızı, madde yanlarında yer alan seçeneklerden birine X işareti koyarak belirtiniz.</i> <i>Lütfen cevap verirken olabildiğince dürüst olunuz.</i>	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1	Bütün hayvanlar doğada var olmak açısından eşit haklara sahiptir.					
9	Bir insanın desteğine ihtiyaç duyan her hayvan, uygun beslenme ve bakım görme hakkına sahiptir.					
17	Gereksiz bir biçimde bir hayvanın öldürülmesine izin veren her kanun ya da buna yol açan her karar yaşama karşı işlenmiş bir suçtur.					
22	İnsanlar kendi çıkarları için gerekirse hayvanları karşılıksız bir biçimde kullanabilir.					
32	Bilim ve eğitim için, gerektiğinde vahşi hayvanlar özgürlüklerinden mahrum bırakılabilir.					

Ek 4. Temel Empati Ölçeği Örnek Maddeler

	<i>Aşağıda size uyan ve uymayan özellikler sıralanmıştır. Lütfen her maddeye ne ölçüde katılıp katılmadığınızı, uygun kutuyu (X) işaretleyerek belirtiniz. Lütfen cevap verirken olabildiğince dürüst olunuz.</i>	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Arkadaşlarımın duyguları beni pek etkilemez.					
7	Başka insanları ağlarken gördüğümde üzülmem.					
2	İnsanların ne hissettiğini çoğunlukla onlar bana söylemeden anlayabilirim.					

Ek 5. Ölçek Kullanım İzinleri

Temel Empati Ölçeği Kullanım İzni

Gelen Kutusu x

Aybuke Demir <aybukedemir94@gmail.com>
Alıcı: cigdemtopcu

22 Şubat Cum 11:59 ☆ ↶ ⋮

Merhaba Sayın Hocam,

Ben Yıldız Teknik Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümü yüksek lisans öğrencisi Aybuke Demir. Tez danışmanım Doç.Dr. Şerife Gonca Zeren ile Üniversite Öğrencilerinde Hayvan Haklarına İlişkin Tutumun Empati Düzeyini yordaması konulu bir tez çalışmamıza başladık. Tezimde izniniz olursa Türkçe'ye uyarladığınız Temel Empati Ölçeği'ni kullanmak istiyorum.

Şimdiden teşekkürler, iyi çalışmalar dilerim.

Cigdem Topcu Uzer <cigdemtopcu@gmail.com>
Alıcı: ben

25 Şubat Pzt 11:33 ☆ ↶ ⋮

Merhaba Aybuke,

Ekte ölçeği, puanlama yönergesini ve ilgili makaleyi gönderiyorum. Sorunuz olursa lütfen haberleselim.

Kolaylıklar,
Çiğdem

***

3 Ek

TEÖ_puanlama.pdf

TEÖ.pdf

Topcu, Erdur-Baker...

Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Gelen Kutusu x

Aybuke Demir <aybukedemir94@gmail.com>
Alıcı: selinaycaglar

22 Eki 2018 Pzt 09:36 ☆ ↶ ⋮

Merhaba,

Ben Yıldız Teknik Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümü lisans mezunu ve yine Yıldız Teknik Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Aybuke Demir.

Şu an tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Gonca Zeren ile planlamakta olduğumuz tezimiz doğrultusunda Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlar ile Şiddet konusunu ele almak istiyorum ve hedef örneklem grubum üniversite öğrencileri. Bu bağlamda yazdığınız "Ekolojik İkilemler ve Hayvan Hakları: Yetkecilik, Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Değerler Açısından Bir İnceleme" tezine ulaştım.

Tezinizde geliştirmiş olduğunuz Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği'ni kendi tez çalışmamda kullanmak istiyorum, bunun için Derya Hasta Hocamız kullanmamın uygun olduğunu söyledi; sizden de izin almak isterim ölçeği kullanmam adına.

İyi çalışmalar,

Saygılarımla.

selinay caglar <selinaycaglar@gmail.com>
Alıcı: ben

22 Eki 2018 Pzt 11:15 ☆ ↶ ⋮

Merhaba,

Derya hocam ile de görüşmüşünüz zaten ölçeği kullanmanız uygundur. Tez çalışmanızda kolaylıklar diliyorum.

22 Eki 2018 Pzt, saat 09:36 tarihinde Aybuke Demir <aybukedemir94@gmail.com> şunu yazdı:

***

Derya.Hasta@ankara.edu.tr

Alıcı: ben ▾

22 Eki 2018 Pzt 08:48

Merhaba Aybuke,
aşağıya Selinay'ın bendeki son mailini yazıyorum ama tezi herkese açık
olduğu için ölçeği kullanmada herhangi bir sakınca olmayacaktır, ki
ölçeği birlikte geliştirdik zaten ve en azından benim için ölçeği
kullanman uygundur.
Kolaylıklar diliyorum.
Derya

Ek 6. Etik Kurul Onayı

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ Akademik Etik Kurul

Toplantı Tarihi: 17.09.2019

Toplantı No:2019/09

AKADEMİK ETİK KURUL TOPLANTI KARARI

Yürütücülüğünü Üniversitemiz Doç. Dr. Gonca ZEREN'in danışmanlığında yapacak olan yüksek lisans öğrencisi Aybüke DEMİR'in "Yetişkin Bireylerde Hayvan Haklarına Yönelik Tutumların Empati Düzeyini Yordaması" adlı çalışması için hazırladığı araştırma ve bu çalışmada kullanılmak üzere hazırlanan veri toplama araç ve yöntemlerine konu olan bilgilerde etiğe aykırı herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

AKADEMİK ETİK KURUL ÜYELERİ

Prof. Dr. Abdürrezzak E. BOZDOĞAN
Başkan

Prof. Dr. Nihan ÇETİN DEMİREL
Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Erhan ALTAN
Üye

Prof. Dr. Adem BAKKALOĞLU
Üye

Prof. Dr. Kenan AYDIN
Üye

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Aybüke DEMİR
E-posta	aybukedemir94@gmail.com
Doğum yeri ve tarihi	İstanbul-1994

EĞİTİM BİLGİLERİ

2017– 2020	Yüksek Lisans: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı
2013– 2017	Lisans: Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
2009–2013	Dede Korkut Anadolu Lisesi

MESLEKİ DENEYİM

2019 –	Psikolojik Danışman- M.E.B. Yunus Emre İlkokulu
2018 – 2019	Psikolojik Danışman-Özel Esenyurt Topkapı Anadolu Lisesi

---

YAYINLAR

Konferans Sunumu Uluslararası	Demir, A., Zeren Ş.G. (2019). Empati ve Hayvan Haklarına Yönelik Tutumlar. V. TURKCESS Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul.
--------------------------------------	---